МІНІСТЕРСЬВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра економічної експертизи та аудиту бізнесу

БЛЯСК ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ - ФАКТОР СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Спеціальність 071 – Облік і оподаткування
Магістерська програма – Економічна експертиза та аудит бізнесу

Науковий керівник:
К.е.н., доцент Р.Р.Кулик

Тернопіль - 2019

ЗМІСТ

ВСТУП **3**

РОЗДІЛ 1. РОЛЬ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В ДОСЯГНЕННІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА **6**

1.1. Внутрішній аудит як фактор забезпечення стійкого розвитку підприємства 6

1.2. Нормативно-правова основа організації внутрішнього аудиту в Україні 17

РОЗДІЛ 2. ВНУТРІШНІЙ АУДИТ: СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ **34**

2.1. Сучасний внутрішній аудит і його ризико-орієнтовний характер 34

2.2. Організація служби внутрішнього аудиту на підприємстві 55

РОЗДІЛ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ **70**

3.1.Оцінка ефективності функціонування служби внутрішнього аудиту на підприємстві 70

3.2. Проблеми і перспективи розвитку внутрішнього аудиту в Україні 84

ВИСНОВКИ **103**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **106**

РОЗДІЛ ІІ.

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ: СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ

2.1. Сучасний внутрішній аудит і його ризико-орієнтовний характер

Сучасні умови господарювання характеризуються збільшенням поточної економічної інформації як на зовнішньому, так і на внутрішньому рівнях. Для всіх користувачів економічна інформація є основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Інформаційний ризик у прийнятті управлінських рішень є однією із найсерйозніших і найактуальніших проблем сучасного менеджменту. При цьому багаторазово зростає потреба в діючому контролі за повнотою й достовірністю поточної та звітної економічної інформації.

Об'єктивна необхідність удосконалення процесу управління супроводжується переглядом ролі інструментів підготовки інформаційного забезпечення зазначеного процесу. Іншими словами, у сформованих умовах існує нагальна потреба в розробці науково обґрунтованої, адекватної сучасним вимогам, які постійно змінюються, системи формування інформаційної бази та своєчасних релевантних управлінських рекомендацій для прийняття оптимальних управлінських рішень щодо розвитку господарюючих суб'єктів не тільки на певний момент часу, а й на довгострокову перспективу.

В умовах ринкових відносин, що динамічно розвиваються, роль сучасного внутрішнього аудиту в прийнятті оптимальних управлінських рішень безупинно зростає, що потребує постійного вдосконалення та наукового обґрунтування його методології й організації проведення. Проте відсутність достатньої кількості науково обґрунтованих розробок з методології, методики й організації внутрішнього аудиту господарюючих суб'єктів знижує значущість сучасного внутрішнього аудиту для систем управління цими суб'єктами.

Як зарубіжні (О. Сонін, В. Бурцев, Б. Соколов), так і вітчизняні (О. Редько, В. Шевчук, В. Пантелєєв, В. Максимова) вчені вважають, що одним із найважливіших інструментів вирішення подібних проблем може бути сучасний внутрішній аудит, здатний на основі високого професіоналізму й певного набору своїх, властивих саме йому прийомів не тільки перевіряти й оцінювати ту або іншу проблемну ситуацію, а й визначати її майбутній розвиток, а також виробляти відповідні управлінські рекомендації. Разом із тим внутрішній аудит має бути не органом, що лише констатує, контролює і підтверджує факти, які вже відбулися (історичну інформацію), а й аудитом, що різнобічно досліджує, консультує та орієнтований у майбутнє [34].

Однак дотепер удосконалення внутрішнього аудиту як самостійної сфери професійної діяльності і як окремого напряму прикладних наукових знань у сучасних умовах розвитку української економіки в основному стосується лише організації й загальної методики проведення аудиторських перевірок окремих статей фінансової звітності, залишаючи за рамками наукових досліджень питання, пов'язані з розвитком концепцій як аудиту-консалтингу та ризик-орієнтованого аудиту.

Підприємство створюється для досягнення своїх цілей через виконання визначеної місії.

Встановлення цілей підприємства являє собою зобов'язання управлінського персоналу підприємства домогтися певних результатів у певний строк. Цілі точно пояснюють, скільки, чого й на який строк має бути вироблено, націлюють увагу й енергію на те, чого потрібно домогтися.

Розрізняють фінансові та стратегічні цілі. Перші мають бути спрямовані на досягнення прийнятних фінансових показників, другі - на створення конкурентних переваг.

Однак при встановленні основних цілей підприємства треба пам'ятати, що на його діяльність впливають різні зовнішні чинники:

- політичні - законодавство, політична стабільність, форми власності;

- економічні ~ рівень життя, капітал, постачальники, споживачі, кон'юнктура ринку, ціни;
- правові - законодавчі вимоги до організації бізнесу, до оподаткування;
- соціальні - норми поведінки, рівень освіченості;
- ресурсні - люди, природні ресурси, територія, інфраструктура;
- технологічні - розвиток науки і технологій.

Усі ці чинники, а разом з ними і чинники, які містяться всередині самого підприємства (кваліфікація працівників, філософія та стиль управління, особливості галузі, форми і системи обліку та передачі інформації), призводять до виникнення різноманітних ризиків, які впливають на спроможність підприємства досягти своєї мети.

Керівництво підприємства для ефективного функціонування має створити систему управління ризиками, яка складається з таких елементів:

1) ідентифікація можливих ризиків відповідно до кожної цілі;

2) опис та якісна характеристика ризиків;

3) вимірювання ризиків.

Для того щоб запобігти виникненню ризиків та появі проблемної ситуації, керівництво підприємства розробляє певну політику й процедури роботи, що входять як складові частини до загальної системи внутрішнього контролю, де на кожний тип можливого ризику розроблюють процедури щодо його максимального зниження [33].

Однак персонал може не завжди розуміти правила та процедури системи внутрішнього контролю або не завжди виконувати їх з тих або інших причин. Управлінці можуть не мати достатньо часу для перевірки виконання завдань та не завжди мають відповідні інструменти для її здійснення. Тому існує проблема неможливості або несвоєчасності виявлення недоліків і відхилень. Працівники всіх управлінських рівнів спільно з вищим керівництвом покликані створити службу внутрішнього аудиту.

Внутрішні аудитори мають забезпечити управлінців будь-якою інформацією, що стосується питань ефективного управління підприємством, вони допомагають усім ланкам управління, а саме:

- забезпечують захист від помилок і зловживань;
- визначають зони ризику, можливості та інструменти для усунення недоліків;
- допомагають ідентифікувати слабкі місця, підсилити такі ділянки;
- відстежують у системах управління процедури та принципи, які було порушено.

Контрольні дії слід доповнювати обговоренням проблем з вищими органами управління підприємством, визначенням потреб та формулюванням пропозицій, а також подальших процедур внутрішнього аудиту.

Виходячи з таких функцій Міжнародний інститут внутрішніх аудиторів дає таке визначення: Внутрішнім аудитом є діяльність з надання незалежних та об'єктивних гарантій і консультацій, спрямованих на вдосконалення діяльності компанії. Внутрішній аудит дає змогу компанії досягти поставлених цілей, використовуючи систематизовані та послідовні підходи до оцінки й підвищення ефективності процесів управління ризиками, контролю та корпоративного управління.

Узагальнюючи наведену вище інформацію, здійснимо поєднання системи управління ризиками, системи внутрішнього контролю та служби внутрішнього аудиту.

Комітетом спонсорських організацій Комісії Тре-дуея США (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, COSO) було розглянуто питання управління ризиками та внутрішнім контролем підприємств .

Запропонована Комітетом модель управління ризиками складається з кількох взаємозалежних компонентів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ

Компонент моделі	**Складові**		**Відповідальні особи**
	Елемент	**Зміст**	
Внутрішнє середовище	Філософія та стиль управління	Комплекс переконань і установок підприємства	Керівництво підприємства, наглядова рада, весь персонал підприємства
	Ризик-апетит	Ступінь припустимого ризику	
	Наглядова рада або рада директорів	Критична оцінка і перевірка діяльності керівництва	
	Чесність, етичні цінності, компетенція співробітників	Етичні стандарти й стандарти поведінки	
	Делегування повноважень і відповідальності	Межі, в яких дозволено ініціативу працівників	
	Стандарти в галузі управління кадрами	Прийом на роботу, просування, навчання, оцінка співробітників	
Постановка цілей	Стратегічні (загальні)	Сенс існування підприємства	Керівництво підприємства, наглядова рада
	Тактичні (за видами діяльності)	Ефективність і продуктивність діяльності компанії	
	Підготовка звітності	Забезпечення достовірності	
	Дотримання законодавства	Дотримання чинних нормативних актів	
Визначення подій	Події, вплив яких буде негативним	Ризики, які необхідно оцінити	Керівництво підприємства (вибирає методи визначення подій)
	Події, вплив яких буде позитивним	Можливості, які потрібно врахувати в процесі формування стратегії	
Оцінка ризиків	Ймовірність виникнення	Ймовірність того, що подія відбудеться	Керівництво підприємства (вибирає джерела інформації,
	Ступінь впливу	Наслідки того, що подія відбудеться	

продовження таблиці 2.1.

Реагування на ризик	Відхилення від ризику	Припинення діяльності, що призводить до ризику	Керівництво підприємства
	Скорочення ризику	Дії зі зменшення вірогідності настання або впливу ризику	
	Перерозподіл ризику	Перенесення ризику	
	Прийняття ризику	Відсутність дій, що приводять до зниження ризику	
Засоби контролю	Процедури контролю: - управління інформаційними технологіями - управління безпекою - визначення інформаційно-технологічної інфраструктури - придбання, розробка й технічне обслуговування програмного забезпечення	Дії, здійснювані безпосередньо або *з* використанням технічних засобів, що забезпечують реагування на ризики з боку керівництва	Керівництво підприємства
Інформація та комунікації	Внутрішні та зовнішні інформаційні системи	Інформація із внутрішніх і зовнішніх джерел для використання в прийнятті рішень з реагування на зміну умов діяльності	Керівництво підприємства, наглядова рада, весь персонал підприємства
	Комунікації	Засоби комунікації: положення про політику, меморандуми, електронні повідомлення, дошка оголошень, інтернет-трансляції, відеоповідомлення	

продовження таблиці 2.1.

Моніторинг	Поточний моніторинг	Постійне спостереження за діяльністю підприємства з метою визначення дії засобів контролю в часі	Керівництво підприємства, внутрішні аудитори, керівники операційних підрозділів

Відповідно до короткого викладу Моделі Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, COSO у розділі «Функції й обов'язки» роль внутрішніх аудиторів визначено так: «...аудитори грають одну з провідних ролей у справі оцінки ефективності управління ризиками та в розробці рекомендацій з їхньої оптимізації» [3]. При визначені обсягу внутрішнього аудиту автори посилаються на Міжнародні стандарти внутрішнього аудиту.

У розділі 2100 Міжнародних стандартів внутрішнього аудиту (далі - Стандарти) описано сутність роботи внутрішнього аудиту, відповідно до якого «...функція «внутрішній аудит» полягає в проведенні оцінки й сприяння вдосконаленню процесів управління ризиками, контролю й корпоративного управління».

Іншими словами, Стандарти розділяють діяльність внутрішнього аудиту на такі складові:

1) оцінка ефективності системи управління ризиками;
2) оцінка системи внутрішнього контролю;
3) оцінка корпоративного управління (таблиця 2.2.)

Проаналізуємо деякі з завдань, поставлених перед аудиторами, відповідно до Стандартів.

1. Аудитори відстежують та оцінюють ефективність існуючої системи управління ризиками. З одного боку, ця система спрямована на виявлення подій, які можуть впливати на діяльність підприємства, і управління ризиками, пов'язаними із цими подіями. З іншого боку, ключовим елементом, відповідальним за вдосконалення бізнесу, оперативну ідентифікацію та

управління ризиками підприємства, а також за забезпечення відповідності розвитку підприємства наміченій меті та стратегії, є система внутрішнього контролю, що діє на підприємстві.

Отже, можна дійти висновку, що внутрішній аудитор має відстежити та оцінити ефективність системи внутрішнього контролю підприємства.

2. Аудитори оцінюють ризики, достатність та ефективність контролю в сфері корпоративного управління фінансово-господарського діяльністю підприємства та його інформаційних систем. У свою чергу, корпоративне управління та інформаційні системи - це елементи системи внутрішнього контролю.

Отже, внутрішній аудит має оцінити ризики системи внутрішнього контролю.

Таблиця 2.2.

СУТНІСТЬ РОБОТИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ

Складова	**Завдання**
Управління ризиками	Відстежувати й оцінювати ефективність системи управління ризиками
	Оцінювати ризики, пов'язані з корпоративним управлінням, фінансово-господарською діяльністю та її інформаційними системами, у частинах: • достовірності та повноти інформації про фінансово-господарську діяльність • ефективності й результативності господарської діяльності • збереження активів • дотримання законів, нормативних актів і договірних зобов'язань
	Звертати увагу в ході консультування на ризики відповідно до мети завдання, бути готовими до наявності інших ризиків
	Використовувати знання про ризики, отримані в ході консультування, у процесі виявлення й оцінки суттєвих ризиків, що виникають у підприємства

продовження таблиці 2.2.

Внутрішній контроль	Оцінювати достатність та ефективність системи внутрішнього контролю в сфері корпоративного управління, фінансово-господарської діяльності та її інформаційних систем, у частині: • достовірності та повноти інформації про фінансово-господарську діяльність • ефективності та результативності господарської діяльності • збереження активів • дотримання законів, нормативних актів і договірних зобов'язань
	Установлювати наявність чітко сформульованих оперативних і довгострокових цілей та завдань, оцінювати ступінь їх відповідності цілям і завданням підприємства
	Проводити аналіз фінансово-господарської діяльності та планів щодо відповідності фактичних результатів поставленим цілям і завданням, щоб визначити, чи ведеться діяльність відповідно до намічених планів
	Встановлювати ступінь адекватності сформульованих менеджментом критеріїв, які мають дати можливість вивчити, чи виконані поставлені цілі та завдання, чи ні. У разі неадекватності критеріїв розробити прийнятні
	Звертати увагу в ході консультування на стан контролю відповідно до мети завдання, бути готовими до наявності інших суттєвих ризиків
	Використовувати знання про контроль, отримані в ході надання послуг з консультування, у процесі виявлення та оцінки ризиків, які виникають перед підприємством
Корпоративне управління	Оцінювати структуру, якість впровадження та ефективність програм і заходів, що належать до питань етики, у частині підтвердження етичних стандартів і цінностей у рамках підприємства
	Забезпечувати ефективний процес управління діяльністю та її оцінкою
	Забезпечувати відповідні служби підприємства інформацією з питань ризиків і контролю
	Ефективно координувати діяльність та обмін інформацією між радою директорів, зовнішніми аудиторами та менеджментом

Іншими словами, фактично аналіз норм Стандартів свідчить про те, що внутрішній аудитор повинен відстежити та оцінити ефективність системи

внутрішнього контролю підприємства, пов'язаної з оперативною ідентифікацією та управлінням ризиками.

Виходячи з викладеного вище можна визначити роль та обов'язки внутрішнього аудитора в системі управління ризиками. З наведених норм та їх аналізу випливає, що забезпечення виконання завдань, пов'язаних із визначенням ризиків і реагуванням на них, оцінка ризику, визначення заходів реагування на виявлені та оцінені ризики, організація системи контролю за виконанням певних заходів, виявлення ризиків, моніторинг системи контролю є основними функціями керівництва підприємства.

Внутрішній аудит вступає в дію тільки при спостереженні, оцінці та прогнозі діяльності системи внутрішнього контролю. При цьому внутрішній аудит здатен і повинен виконувати різноманітні та масштабні завдання

Органи управління підприємством користуються послугами внутрішніх аудиторів як додатковим ресурсом, що дає змогу їм здійснювати функції з управління підприємством. Сутність діяльності внутрішнього аудиту в сучасних умовах полягає у виконанні аудиторських завдань і наданні консультацій з питань управління ризиками, внутрішнього контролю та корпоративного управління.

Виходячи з цього можна визначити основні завдання внутрішнього аудиту в сучасних умовах;

1)оцінка відповідності існуючим правилам і процедурам;

2)оцінка ефективності діючої системи управління ризиками підприємства;

3)оцінка ефективності елементів системи внутрішнього контролю;

4)сприяння керівництву підприємства в удосконаленні бізнес-процесів;

5)допомога менеджменту в реалізації прийнятої стратегії бізнесу.

Сучасне середовище — як внутрішнє, так і зовнішнє - дуже динамічне, і це позначається на швидкості та масштабності зміни ризиків. Підприємства стикаються з ризиками самого широкого спектру - падіння попиту, втрата ліквідності, зриви в постачанні сировини і матеріалів, труднощі з

кредитуванням, зростання внутрішньої напруженості серед співробітників компанії тощо, не кажучи вже про ризики різного роду зловживань, в тому числі розкрадань і фальсифікації звітності, які багаторазово зростають. При цьому ті ризики, які стояли у всій гостроті ще пару місяців тому, могли поступитися місцем зовсім іншим, ще більш істотним ризикам.

Тому сьогодні відбувається трансформація функцій внутрішнього аудиту в інструмент оцінки ризиків, спостерігається зсув акцентів від оцінки окремих операцій до оцінки ризиків у діяльності підприємства в цілому. У цих умовах внутрішнім аудиторам насамперед слід представити ключовим замовникам — наглядовим радам І вищому виконавчому керівництву свою оцінку найбільш серйозних ризиків і запропонувати взяти активну участь у процесі управління ризиками.

На превеликий жаль сучасні вітчизняні наукові дослідження в основному стосуються питань внутрішнього контролю та зовнішнього аудиту, а питання внутрішнього аудиту розглядаються з точки зору аудиту окремих процесів фінансової звітності. Однак як приклад досліджень питань внутрішнього аудиту ризиків підприємства та розробки рекомендацій з їх впровадження можливо відзначити монографію О. Редько «Аудит в Україні. Морфологія» та статті членів Інституту внутрішніх аудиторів Росії О. Соніна, О. Тихомирова та Д. Малихина. В своїх розробках учені вказують в якості основного завдання внутрішнього аудита саме оцінку ризиків підприємства, які не сприяють досягненню цілей підприємства.

У зв'язку з відсутністю достатньої кількості наукових та практичних розробок у цій галузі залишаються не вирішеними питання оцінки ефективності існуючих систем управління ризиками підприємства, або оцінки необхідності їх створення на підприємствах.

Відповідно до МСВА 2120.1 «Управління ризиками» внутрішній аудит повинен оцінювати ефективність і сприяти вдосконаленню процесів управління ризиками.

Визначення, чи є ефективними процеси управління ризиками, як обґрунтоване судження внутрішнього аудитора, формується за результатами оцінки чинників, наведених на рисунку 2.1.

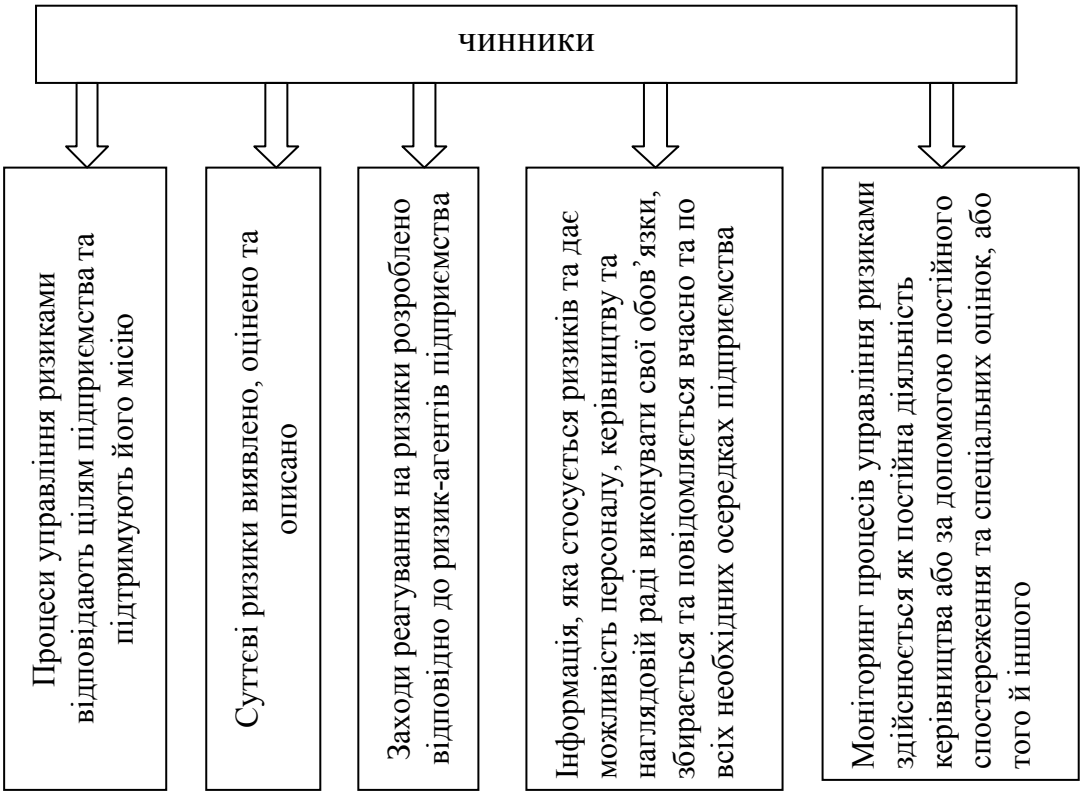

Рис. 2.1. Чинники оцінки системи управління ризиками

Наведемо такі визначення:

Ризик — можливість настання будь-якої події, здатної негативно вплинути на досягнення цілей. Ризик вимірюється шляхом оцінки наслідків та імовірності настання події.

Управління ризиками - система процесів виявлення, оцінки та контролю можливих негативних подій або ситуацій для забезпечення розумних гарантій щодо впливу подій.

Залишкові ризики - ризики, що залишаються після вчинених заходів зі зменшення впливу та імовірності настання негативних подій, утому числі після здійснення контрольних процедур відносно ризиків.

Служба внутрішнього аудиту має сприяти виявленню й оцінці суттєвих ризиків, вдосконалюванню систем управління ризиками та відповідних напрямів внутрішнього контролю.

Найчастіше ризик визначають як загрозу того, що якась подія або негативна дія вплине на здатність підприємства успішно досягти своїх цілей або реалізувати свої стратегії [10]. Тобто відповідно до цього визначення говорити про ризик можна тільки в контексті специфічних цілей.

Процеси оцінки ризиків мають передбачати методи, які б забезпечили підприємство об'єднаними в єдине ціле розробками та професійними судженнями щодо ризиків. При роботі СВА в царині ризиків бізнесу керівник служби внутрішнього аудиту повинен віддавати пріоритет аудиту сфер або напрямів бізнесу з більш високими рівнями ризиків.

У дослідженні COSO «Внутрішній контроль: комплексний підхід» наведено така характеристика процесу оцінки ризику: «Будь-який господарський суб'єкт зіштовхується з різноманітними ризиками, породжуваними внутрішніми та зовнішніми джерелами. Ці ризики підлягають вимірюванню. Попередньою умовою щодо оцінки ризиків є встановлення цілей, пов'язаних між собою на різних рівнях, та внутрішньо несуперечливих».

Оцінка ризиків - це виявлення та аналіз тих ризиків, які перешкоджають досягненню певної мети. Це систематичний процес вимірювання та поєднання в межах єдиної управлінської розробки професійних суджень щодо ймовірності настання несприятливої події або здійснення негативної дії.

Вимір ризиків створює основу для визначення можливості управління ризиком. Ризик вимірюється відносно майбутніх матеріальних втрат або відносно ймовірності настання події.

Загальноприйнятим є вимірювання ризику ймовірністю загрози та ступенем негативного впливу наслідків:

$$\text{Ризик} = \text{Наслідки} \blacksquare \text{Імовірність}.$$

Введемо дві змінні величини на визначення ступеню ризику для конкретної системи, як це наведено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЯ РИЗИКУ

Ймовірність втрат	Великий розмір втрат	Середній розмір втрат	Невеликий розмір втрат
Висока	Система високого ризику	Система високого ризику	Система середнього ризику
Середня	Система високого ризику	Система середнього ризику	Система низького ризику
Низька	Система середнього ризику	Система низького ризику	Система низького ризику

Оскільки загальноекономічні, галузеві, нормативні та операційні умови будуть продовжувати змінюватися, кожне підприємство має створити механізми, здатні виявляти ризики, ініційовані такими змінами, та знаходити можливості для управління новими та специфічними ризиками.

Управління ризиками - це процес, у ході якого відбуваються виявлення, оцінка, управління та контроль потенційних подій або ситуацій, спрямований на одержання підприємством розумних гарантій відносно досягнення поставлених ним цілей.

Відповідно до МСВА 2120.33 допомагаючи керівництву у встановленні або в поліпшенні процесів управління ризиками, внутрішні аудитори зобов'язані утримуватися від прийняття будь-якої управлінської відповідальності, уникати особистої участі в управлінні ризиками [84].

Виконання заходів з управління ризиками не є обов'язком працівника служби внутрішнього аудиту. Управління ризиками є одним з основних обов'язків менеджменту підприємства.

Керівництво підприємства планує, організовує та скеровує виконання дій, достатніх для забезпечення розумних гарантій виконання поставлених цілей та завдань. Керівництво зобов'язано періодично перевіряти адекватність цілей І завдань підприємства та модифікувати внутрішні

процеси таким чином, щоб вони відображували зміни у внутрішніх і зовнішніх умовах ведення бізнесу.

Про адекватність процесів управління ризиками, контролю та корпоративного управління говорять у тих випадках, коли мета та завдання підприємства є ефективними (завдання виконуються належним чином та у заплановані терміни) і економічними (цілі досягаються з використанням мінімальної кількості ресурсів) методами.

На різних підприємствах можуть існувати різні схеми управління ризиками, засновані на специфічності цілей бізнесу, корпоративної культури, управлінського стилю.

Процесії управління ризиками можуть бути:

- формалізованими або неформалізованими;
- кількісними (які ґрунтуються на розрахунку) або якісними (які ґрунтуються на суб'єктивної думці);
- вбудованими у бізнес-процеси підрозділів або централізованими на корпоративному рівні.

Внутрішні аудитори мають надавати допомогу щодо управління ризиками як менеджменту, так і комітету з аудиту, здійснюючи перевірку та оцінку дієвості відповідних процесів, а також готуючи звіти та рекомендації щодо шляхів підвищення результативності систем управління ризиками та контролю.

Функціями внутрішніх аудиторів є:

1. виявлення ризиків в ході виконання аудиторських завдань;
2. проведення об'єктивного моніторингу ризиків;
3. фахова оцінка ризиків;
4. надання рекомендацій, які дають змогу ефективно контролювати ризики;
5. забезпечення безперервного функціонування процесів управління ризиками та їх ефективності;

6. сприяння менеджменту в розробці та впровадженні системи управління ризиками, а саме: ініціювання створення системи управління ризиками, навчання керівництва концептуальним засадам управління ризиками підприємства, участь у навчальних семінарах з виявлення ризиків.

Існує низка завдань, за рішення яких внутрішній аудит не повинен бути відповідальним. До подібних завдань, наприклад, відносять:

- побудову системи управління ризиками;
- визначення ризик-апетитів підприємства (що саме є прийнятним для підприємства в цілому з погляду допущення ризиків);
- розробка стратегій, прийняття рішень у сфері управління ризиками.

Якщо процес управління ризиками на підприємстві не відпрацьований, внутрішньому аудиторові варто звернутися з рекомендаціями та вказівками до вищого керівництва підприємства або колегіального керівного органу. Керівні органи мають дати відповідь з приводу ролі служби внутрішнього аудиту в управлінні ризиками в наявних умовах.

У положенні про службу внутрішнього аудиту та положенні про комітет з аудиту слід зафіксувати роль кожної з цих структур щодо управління ризиками на підприємстві. Зазвичай вважається прийнятним, коли внутрішні аудитори грають активну упереджувальну роль у розвитку системи управління ризиками. Однак у таких випадках слід дотримуватися обережності, оскільки занадто активна участь служби внутрішнього аудиту у формуванні системи управління ризиками може призвести до порушення принципу незалежності СВА при виконанні майбутніх завдань з оцінки ризиків.

Відповідно до положень рекомендацій ІВА до МСВА 2110-1 процеси управління ризиками мають вирішувати п'ять основних завдань [84]:

1) ризики, що виникають з бізнес-стратегій підприємства, виявлені та ранжирувані;
2) прийнятний рівень ризиків підприємства визначають менеджмент і

колегіальний керівний орган;

3) напрями та зміст заходів щодо нівелювання (зниження рівнів) ризиків визначено, на прийнятному рівні реалізуються заходи зниження рівня ризиків або управління ризиками;
4) регулярно провадять чергове вимірювання рівнів ризиків;
5) менеджмент та колегіальний керівний орган періодично одержують звіти про результати вимірювання ризиків.

У процесі збору інформації про стан системи управління ризиками внутрішній аудитор повинен додержуватися таких процедур:

- вивчати та перевіряти наявність необхідних довідкових і допоміжних матеріалів з методології управління ризиками, які розглядаються як підґрунтя при визначенні адекватності процесів управління ризиками та їх відповідності зразкам передової практики в галузі управління підприємством;
- вивчати та аналізувати останні події та поточні тенденції в напрямах та сферах бізнесу підприємства, а також інші джерела інформації з метою визначення нових видів ризиків, прецедентів та інших несприятливих умов, які можуть вплинути на бізнес підприємства, і відповідних контрольних процедур, які використовуються для виявлення, моніторингу та регулярного виміру таких ризиків;
- аналізувати попередні звіти про результати оцінки ризиків, підготовлені менеджерами, внутрішніми та зовнішніми аудиторами та іншими посадовими особами підприємства;
- систематично аналізувати корпоративні регламенти та протоколи засідань колегіального керівного органу та аудиторського комітету з метою одержання інформації про бізнес-стратегії, філософію та методологію управління ризиками, схильність до ризику та припустимі рівні ризику на підприємстві;

- збирати інформацію для проведення незалежної оцінки дієвості процесів моніторингу, нівелювання ризиків, передачі інформації про ризики та відповідні контрольні дії;
- оцінювати адекватність статей звітності відносно моніторингу ризиків;
- аналізувати адекватність і своєчасність звітності про результати управління ризиками;
- перевіряти повноту аналізу ризиків, здійснюваного менеджментом підприємства, та наступних заходів щодо вирішення проблем, виявлених таким аналізом, а також надавати рекомендації з удосконалення процесів управління ризиками на підприємстві;
- визначати ступінь вірогідності внутрішніх оцінок, які здійснюються менеджментом, за допомогою проведення спостережень, безпосередніх тестів процедур контролю та моніторингу, перевірок точності інформації, яка використовується в процесах моніторингу, та інших відповідних методів;
- аналізувати питання, які можуть вказувати на слабкість існуючої практики управління ризиками та відповідно до встановлених на підприємстві процедур обговорювати результати такого аналізу з менеджментом, членами аудиторського комітету та наглядової ради.

Результати, отримані внутрішніми аудиторами в ході виконання робіт з оцінки ефективності системи управління ризиками, для наочності слід оформлювати за допомогою спеціальної форми.

Якщо аудитор вважає, що менеджмент прийняв на себе рівень ризиків, який не відповідає принципам стратегії підприємства в сфері управління ризиками або що існуючий рівень ризиків не може вважатися прийнятним, то він повинен звернутися до Стандарту 2600 «Прийняття менеджментом підприємства відповідальності за ризики» і до інших відповідних рекомендацій за вказівками щодо подальших дій.

Якщо, на думку керівника служби внутрішнього аудиту, рівень залишкового ризику, прийнятого вищим виконавчим керівництвом, не може бути прийнятним для підприємства, керівник служби внутрішнього аудиту має обговорити це питання з вищим виконавчим керівництвом. Якщо проблема, пов'язана з залишковим ризиком, як і раніше залишилася невирішеною, керівник внутрішнього аудиту повинен передати питання на розгляд наглядовій раді [4].

Тобто, внутрішні аудитори не несуть відповідальності за систему управління ризиками, якщо вона не є ефективною. Однак їх обов'язок - своєчасно повідомити про недоліки в системі:

- керівника підрозділу, в якому виявлено невідповідність;
- у випадку, якщо керівник сповіщає, що бере ризик на себе, аудитор повинен повідомити про це вище керівництво підприємства;
- у разі відсутності реакції на зауваження аудитора з боку вищого керівництва аудитор повідомляє про існуючі проблеми в системі управління ризиками наглядову раду.

Ризик-орієнтований підхід при плануванні робіт із внутрішнього аудиту повинен проводитися в межах концепції «Управління ризиками організації. Інтегрована модель» Комітету COSO з урахуванням таких умов:

1. Внутрішнє середовище, що сприяє функціонуванню підприємства, враховує: впорядковану організаційну структуру, чіткий розподіл відповідальності і повноважень у підприємстві, здорову корпоративну культуру (враховуючи добросовісну поведінку вищого керівництва), політику і практику роботи з персоналом, затверджені програми управління ризиками корпорації, ефективно функціонуючу систему внутрішньокорпоративного контролю. Оцінка внутрішнього середовища підприємства дозволяє визначити внутрішнім аудиторам суть ризиків і ризик-менеджменту підприємства.

2. Встановлення місії і цілей підприємства дозволяє виявити внутрішнім аудиторам дотримання стратегії розвитку підприємства з

урахуванням можливого впливу зовнішніх і внутрішніх ризиків.

Насамперед внутрішньому аудиту необхідно звернути увагу на управління менеджерами внутрішніми ризиками підприємства, оскільки їх простіше виявити, оцінити, вибрати оптимальні методи управління ризиками, тобто ними можна реально й ефективно управляти. Зовнішні ризики важко достовірно оцінити й організувати управління ними, що вимагає великих матеріальних витрат.

Внутрішні аудитори повинні визначити наявність чітко сформульованих оперативних і стратегічних цілей і завдань, оцінити ступінь їх відповідності цілям і завданням корпорації. Недотримання поставлених цілей підприємства є передумовою виникнення ризиків підприємства і можливих ризикових подій, які можуть зумовити банкрутство [34].

3. Визначення подій. Раніше наголошувалося, що насамперед основні зусилля внутрішніх аудиторів необхідно спрямовувати на перевірку внутрішніх ризиків бізнес-процесів підприємства. Саме джерела внутрішніх ризиків спричиняють виникнення ризикових подій, що впливають на результати фінансово-господарської діяльності підприємства. Для виявлення джерел ризиків (ризикових зон) і визначення переліку ризиків, актуальних для корпоративного управління, необхідно визначити послідовність дій при проведенні внутрішнього аудиту, визначити ризикові зони і ідентифікувати ризики за процесами, встановити причинно-наслідкові зв'язки між цими ризиками і провести відбір ключових ризиків, актуальних для корпоративного управління.

4. Оцінка ризиків. На цьому етапі внутрішніми аудиторами проводиться якісна і кількісна оцінка бізнес-ризиків підприємства. Призначення оцінки бізнес-ризиків полягає в наданні власникам корпорації об'єктивної інформації про значущі ризики, що виникають в середовищі корпоративних бізнес-структур (дані про найбільш слабкі місця (ризикові зони), можливі ризикові наслідки) для ухвалення управлінських рішень з реагування на ризик.

5. Якісна оцінка бізнес-ризиків підприємства. Методологія якісної оцінки бізнес-ризиків підприємства визначається з урахуванням того, що результатом такої оцінки повинно стати виокремлення (з використанням рейтингових оцінок) з ризиків корпорації актуальних і найбільш значущих (ключових) для корпоративних бізнес-структур [47]. Уточнення рейтингових оцінок ключових ризиків проводиться вже в межах кількісної (вартісної) оцінки ризиків, що вимагає істотно великих витрат тимчасових та інших ресурсів. Тому головним завданням якісної оцінки, крім визначення значущості ризиків, є «відсікання» тих ризиків, які з високим ступенем вірогідності не виправдають подальших витрат на їх вивчення й управління ними.

6. Кількісна оцінка бізнес-ризиків підприємства. Кількісна оцінка бізнес-ризиків підприємства проводиться з метою отримання вартісних характеристик ризикових наслідків при можливості ризикової події (очікуваного збитку), необхідних, як для визначення найістотніших (значущих) ризиків, так і для аналізу системи управління ризиками підприємства загалом.

Після здійснення першої стадії планування робіт із внутрішнього аудиту, із застосуванням ризик-орієнтованого підходу, можна починати другу стадію, де розробляється загальний план аудиторської перевірки з урахуванням бізнес-ризиків підприємства, програма перевірки і формується штат внутрішніх аудиторів.

Таким чином, ризик-орієнтований підхід до планування робіт із внутрішнього аудиту дозволяє визначити види ризиків в діяльності підприємства, класифікувати їх за групами, виявити ключові бізнес-ризики, пов'язати їх з цілями і бізнес-процесами підприємства і дати їм оцінку. Цей підхід у діяльності служби внутрішнього аудиту дозволить організувати роботу з урахуванням передового зарубіжного досвіду, що сприяє правильному вибору об'єктів внутрішнього аудиту і якісно підвищить

ефективність роботи внутрішніх аудиторів при проведенні аудиторських перевірок.

2.2. Організація служби внутрішнього аудиту на підприємстві

В сучасних умовах у зв'язку з ускладненням господарської діяльності важливого значення набуває здійснення сукупності заходів, спрямованих на удосконалення процесу внутрішнього аудиту. У зв'язку з цим зростає роль і значення раціональної роботи працівників служби внутрішнього аудиту, від якої залежить ефективність та результативність здійснення внутрішнього аудиту.

Фактично, організація внутрішнього аудиту – це побудова діяльності служби внутрішнього аудиту з метою отримання достовірних даних про господарську діяльність підприємства та надання рекомендацій щодо управління підприємством.

Виходячи з цього, організація внутрішнього аудиту передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на його підготовку та проведення, що включає окремі дії з її налагодження та упорядкування. Проведений аналіз питань організації внутрішнього аудиту, що розглядаються в літературі, дозволяє зробити висновок, що серед вчених відсутній єдиний підхід у питанні, в чому полягає організація внутрішнього аудиту та які заходи необхідно здійснити для її раціональної організації [13].

Правильна побудова процесу здійснення внутрішнього аудиту напряму залежить від організації служби внутрішнього аудиту (далі – СВА) підприємства, від діяльності якої опосередковано залежить успішність діяльності господарюючого суб'єкта.

Організація служби внутрішнього аудиту повинна бути обґрунтованою, оскільки не на всіх підприємствах є сенс створювати даний підрозділ. Перед прийняттям рішення про створення СВА на підприємстві необхідно

враховувати наступні фактори: розмір підприємства та обсяг операцій; чисельність працюючих; складність організаційної структури підприємства; кількість контрагентів; характер управлінського персоналу.

Наприклад, підприємству, де керівник та власник – одна особа, здійснює невелику кількість операцій, працює з невеликою кількістю контрагентів та в штаті якого невелика кількість працівників, недоцільно створювати окремий контрольний підрозділ, оскільки витрати на його утримання будуть перевищувати вигоди, які підприємство може отримати від роботи СВА.

Проте, зовсім протилежна ситуація на великих підприємствах, де великий обсяг операцій, значна кількість постачальників та покупців, а також працівників.

Міжнародною фінансовою корпорацією було здійснено аналіз різних аспектів діяльності служби внутрішнього аудиту на українських промислових підприємствах [50]. Результати даного аналізу відображені на рис. 2.2.-2.5.

- наявність СВА:

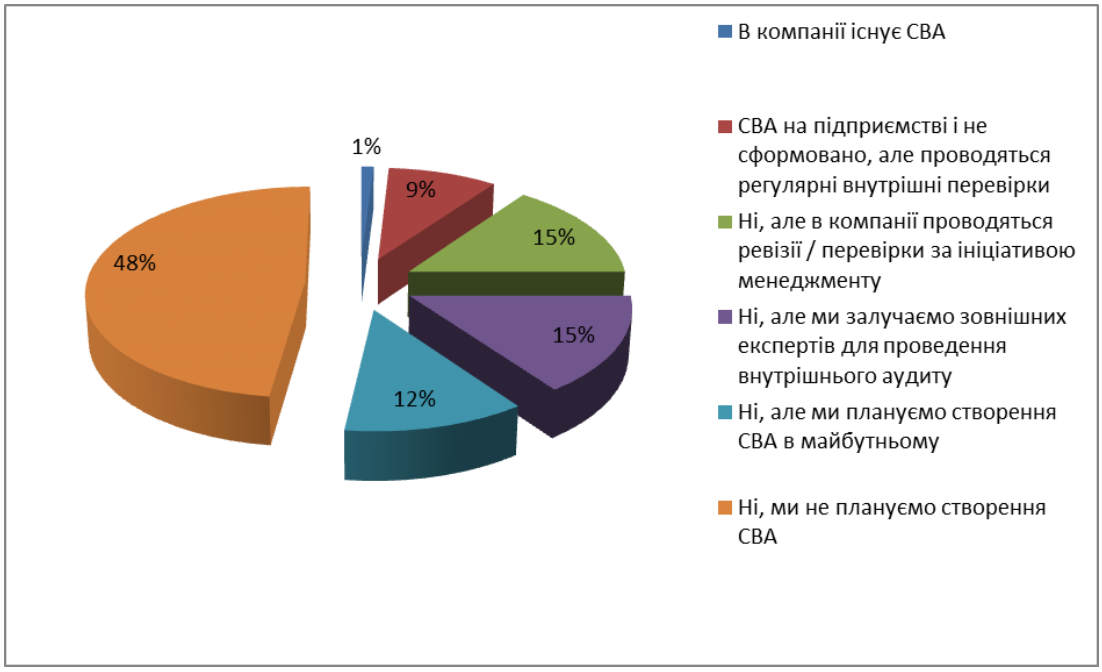

Рис. 2.2. Аналіз наявності СВА на українських підприємствах

- відокремленість СВА:

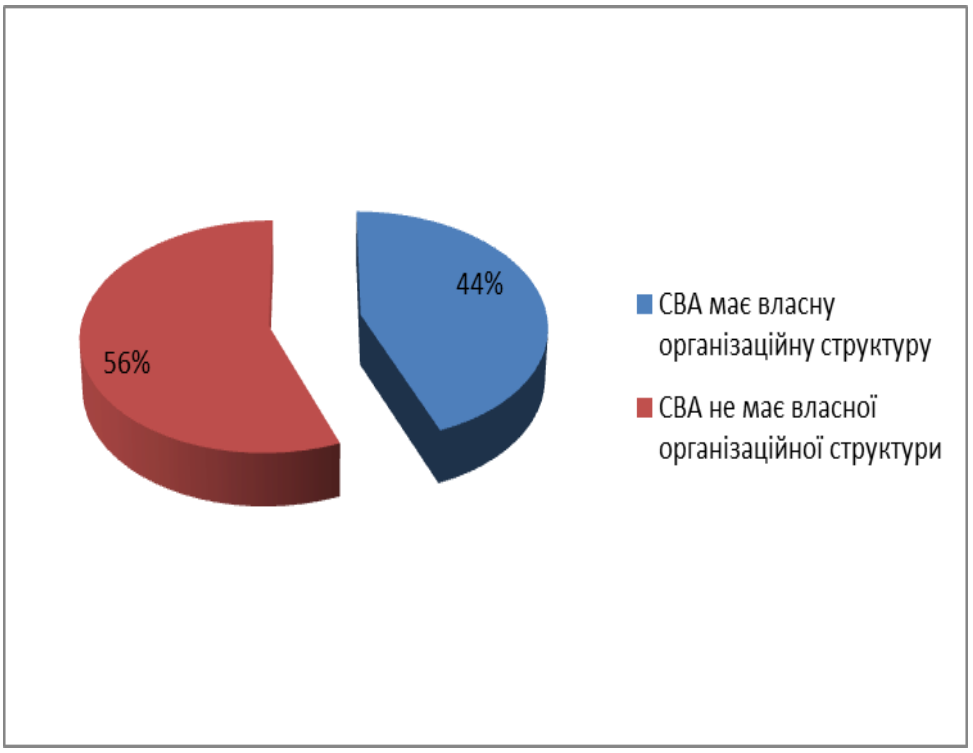

Рис. 2.3. Організаційна структура СВА

- підпорядкованість та підзвітність СВА:

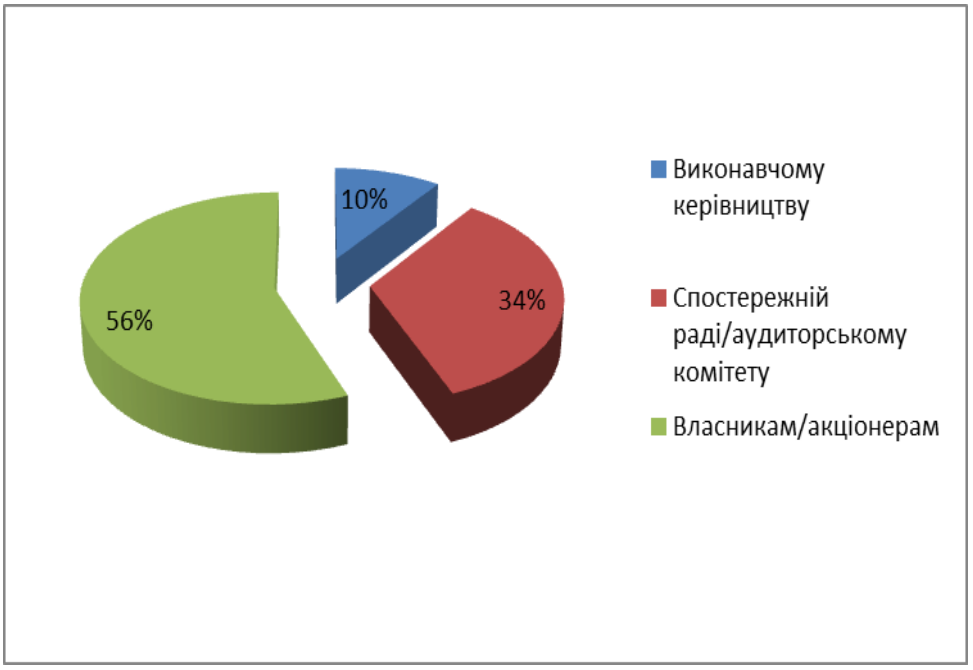

Рис. 2.4. Підпорядкованість та підзвітність СВА

- користувачі результатів діяльності СВА:

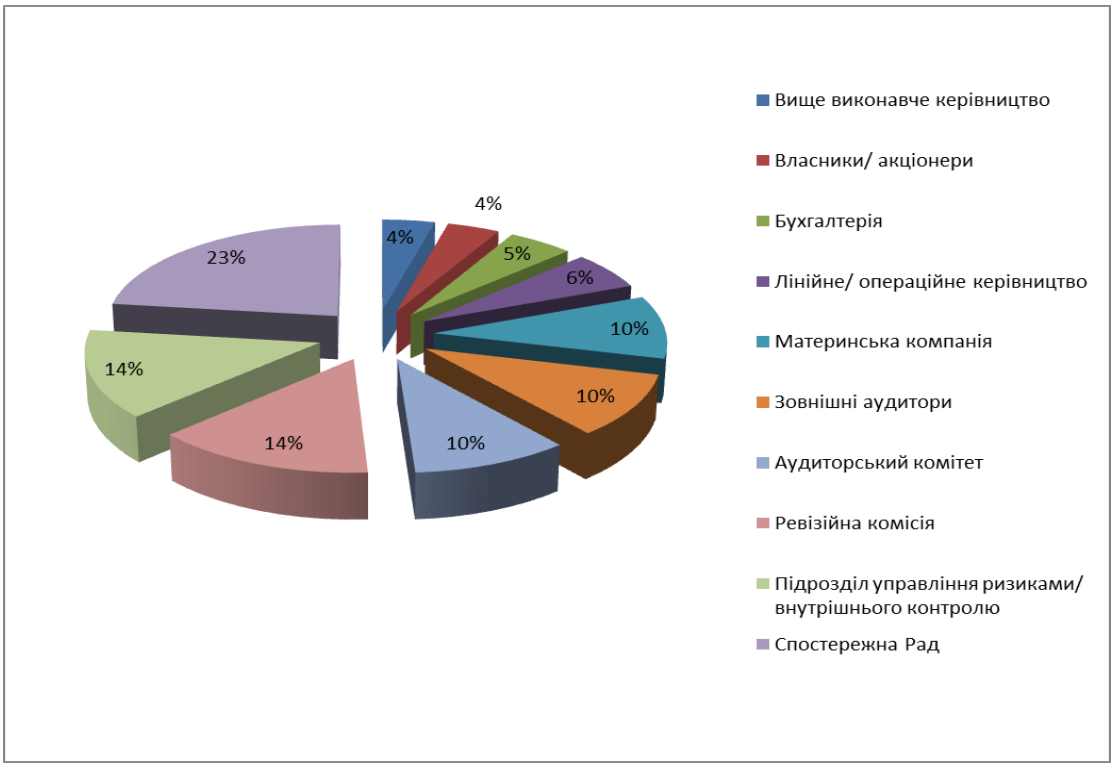

Рис. 2.5. Користувачі результатів діяльності СВА

Отже, з вищенаведених рисунків можна зробити наступні висновки щодо діяльності служби внутрішнього аудиту на українських промислових підприємствах:

1. На більшості опитаних підприємств створена СВА, тобто власники даних підприємств вбачають потребу в контролі та аналізі господарської діяльності їхнього підприємства, а також у збереженні власного майна. Важливим моментом є той факт, що власники почали усвідомлювати наскільки важливо, щоб підприємство працювало і отримувало прибутки.

Проте є підприємства, на яких внутрішній аудит господарської діяльності здійснюють контролери зі сторони. На наш погляд, такий аудит є неефективним, оскільки на підприємстві перевірки повинні проводитись постійно, а не час від часу [78]. Крім того, в даній ситуації є загроза витоку цінної інформації за межі діяльності підприємства, що може серйозно зашкодити господарській діяльності підприємства, оскільки особа, яка

перевіряє певну ділянку господарської діяльності підприємства може мати доступ до комерційної таємниці підприємства.

У випадку, коли доступ до такої інформації має стороння особа, яка має відношення до господарської діяльності підприємства, є велика ймовірність витоку інформації з подальшим її використанням у власних цілях. У випадку, коли перевірку проводить штатний працівник, він буде слідкувати за тим, щоб інформація, яка складає комерційну таємницю не набула розповсюдження, оскільки розуміє, що в інакшому випадку може, як мінімум, позбутися робочого місця.

2. Позитивним моментом у діяльності СВА є відокремленість даного підрозділу від інших структурних підрозділів підприємства, оскільки за такої організації СВА:

- на внутрішніх аудиторів не може здійснюватись тиск з боку зацікавлених осіб;
- внутрішній аудитор не матиме власної зацікавленості в наданні керівникові недостовірної інформації.

Дотримання принципу організаційної відокремленості СВА допомагає управлінцю приймати результативні рішення, і, як наслідок, забезпечує ефективну та прибуткову діяльність підприємства.

3. Як бачимо з рис.2.2-2.5., на більшості опитаних підприємств СВА підпорядкована керівництву підприємства, що може мати два прояви:

- прийняття ефективних управлінських рішень; – недотримання принципу незалежності СВА.

Останній аспект даного питання може бути загрозою для перспективної діяльності підприємства, оскільки може мати місце розкрадання майна підприємства управлінським персоналом. Окрім цього при звітуванні керівників перед власниками про фінансовий стан та діяльність підприємства, до власників у більшості випадків надходити недостовірна інформація.

Отже, на нашу думку, оптимальним варіантом є підпорядкування СВА Наглядовій раді, оскільки вона в особі керівника найбільше зацікавлена в отриманні об’єктивної і достовірної інформації.

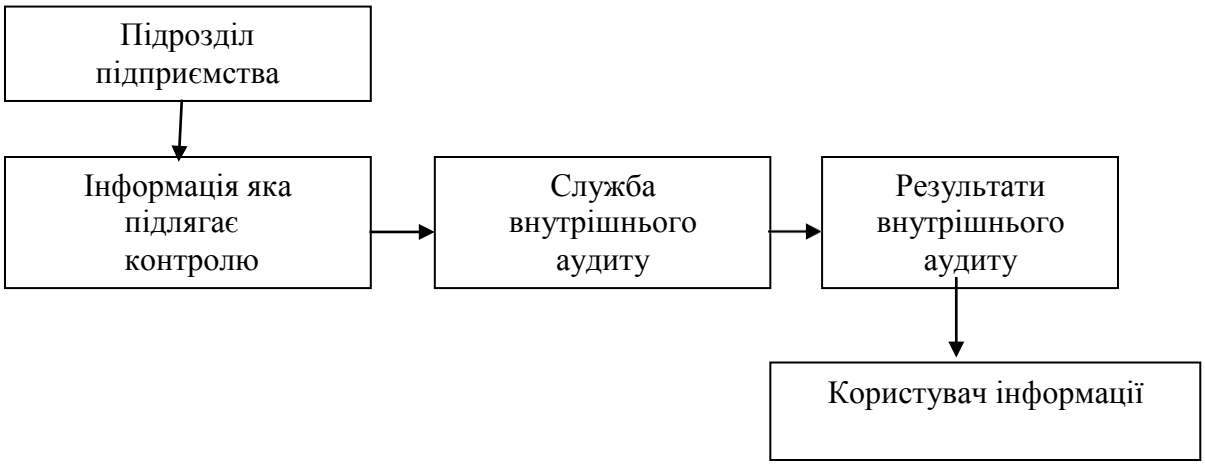

Рис. 2.6. Місце СВА в діяльності підприємства

Джерело: власна розробка автора

Як бачимо з рис. 2.6. СВА займає проміжну ланку між структурними підрозділами підприємства та користувачами результатів його діяльності в плані контролю всіх процесів діяльності та надання рекомендацій керівникові підприємства щодо усунення недоліків та перспектив розвитку підприємства для отримання прибутку.

На нашу думку, взаємодія СВА та інших суб’єктів на підприємстві впливає на результативність здійснення діяльності господарюючим суб’єктом, тобто [64]:

- своєчасне виявлення та усунення помилок, які мали місце в процесі здійснення господарської діяльності та впливають на кінцевий результат діяльності підприємства;
- своєчасне виявлення можливого розкрадання майна власника;
- надання рекомендацій керівнику підприємства щодо прийняття управлінських рішень, які позитивно впливатимуть на господарську діяльність підприємства.

Процес взаємодії СВА та інших підрозділів підприємства відбувається наступним шляхом:

1. Вище керівництво підприємства видає завдання працівникам СВА, яке полягає в аналізі певного об’єкту на підприємстві та наданні об’єктивних висновків щодо його стану.

2. Відповідно до наданого завдання працівники СВА оформлюють запит щодо необхідної інформації для аналізу об’єкту, який цікавить управлінця або власника.

3. За запитом СВА надається інформація. СВА. Кожен структурний підрозділ зобов’язаний сприяти роботі СВА, надаючи необхідну для аудиторського контролю інформацію.

4. Після отримання необхідної інформації СВА займається обробкою інформації, яка включає наступні стадії:

- збір та збереження інформації – полягає нагромадженні інформації, яка надійшла з підрозділу, що підлягає перевірці. Слід зазначити, що під інформацією тут слід розуміти певні дані про діяльність підприємства, документи, технологічні карти тощо. Важливим є розуміння працівників СВА про відповідальність збереження наданої їм інформації, особливо комерційної;
- перерозподіл інформації: якщо обсяг наданої інформації – великий, то її поділяють між працівниками СВА, кожен з яких буде відповідати за свою ділянку виконаної роботи [74]. Оскільки СВА складається з працівників різного профілю, то інформацію, надану на перевірку можна поділити перш за все за такою ознакою;
- власне обробка інформації. Даний процес полягає у здійсненні логічних операцій над інформацією, в результаті чого можна визначити причини теперішнього стану об’єкту. На даному етапі переробки інформації аудитор розробляє проект висновку щодо поставленого завдання.
- видача результатів обробки інформації – полягає у підготовці результативного документу щодо проведеного дослідження.

5. Після підготовки документу, який свідчить про закінчення перевірки певного структурного підрозділу, керівник СВА передає висновок з інформацією про стан даного об’єкту та пропозиціями щодо удосконалення управління ним керівникові або власникові підприємства.

Отже, з вищевикладеного матеріалу бачимо всю важливість у функціонуванні СВА, ефективність діяльності якої напряму залежить від правильної організації.

Організація внутрішнього аудиту на всіх його стадіях вимагає створення відповідних регламентів, до яких належать тести, схеми проведення аудиту, технологічні карти аудиту і робочі документи аудиторської документації.

На нашу думку, організація служби внутрішнього аудиту повинна включати наступні етапи:

- видача розпорядчого документу керівником або власником підприємства про створення служби внутрішнього аудиту, який дає початок роботі щодо створення даної служби на підприємстві;
- розробка положення з організації СВА на підприємстві, в якому відображаються основні організаційні засади роботи СВА;
- затвердження положення про СВА керівником або власником підприємства – документу, який підтверджує правомірність діяльності даного підрозділу на підприємстві;
- розробка та затвердження посадових інструкцій працівників СВА, тобто правил, яких мають дотримуватись працівники даної служби при здійснення перевірок;
- створення планів та робочих документів СВА підприємства, в яких затверджено графік здійснення перевірок на певний період та документів, якими керуються внутрішні аудитори при складанні результативного документу;

- збір та створення власної інформаційної бази роботи СВА, тобто норм, правил, стандартів перевірки певного підрозділу промислового підприємства;
- підбір та повноваження осіб для роботи в СВА, тобто обрання осіб, які здатні працювати в даній службі відповідно до своїх знань та умінь.

Як вже зазначалося, створення СВА підтверджується наказом керівника та Положенням про СВА. Ми поділяємо точку зору В.П. Пантелєєва та М.Д. Корінька, що положення про СВА є важливим організаційно-правовим документом, оскільки ним визначається:

- порядок створення СВА;
- правовий статус СВА;
- обов'язки СВА;
- організація роботи СВА [78].

Крім того, даний документ забезпечує:

- особливий організаційний статус СВА;
- незалежність та відокремленість СВА [89].

Як бачимо, цей документ надає СВА певні права та обов'язки, що гарантує справедливість та неупередженість суджень її працівників при виконанні поставлених завдань.

СВА промислового підприємства в своїй діяльності повинна керуватись нормативними документами як державного рівня, так і тими, які затверджені на рівні підприємства.

Важливою складовою ефективної організації СВА є формування системи посад та розподіл обов'язків між працівниками служби. В системі планування СВА покладено розкриття резервів економії робочого часу аудиторів, ефективності застосування методики здійснення внутрішнього аудиту і покращення організації внутрішнього аудиту. Некваліфікована організація СВА призводить до втрати часу, що може призвести до

неефективної її діяльності, що опосередковано впливає на ефективність та результативність діяльності підприємства.

Оскільки СВА займає важливе місце в системі управління підприємством, то слід звернути увагу на певну її особливість, а саме: СВА не може бути одним зі структурних підрозділів бухгалтерської служби, оскільки на неї покладена функція оцінки дотримання облікової політики підприємства, ефективності внутрішнього контролю та надійності інформації, наданої для перевірки.

Як бачимо, СВА повинна бути відокремлена від інших підрозділів підприємства і бути підпорядкована лише вищому керівництву, а в деяких випадках, коли йдеться про контроль системи управління, наглядовій раді підприємства (якщо така є) або іншому уповноваженому на те органу. На нашу думку, СВА не може бути підпорядкована цим двом суб'єктам одночасно, оскільки виконуючи завдання власника, може мати місце деякий тиск з його боку, і навпаки, виконуючи завдання керівника підприємства, при наявності певних проблем на підприємстві, внутрішній аудитор може знову ж таки піддаватися впливу з боку керівництва підприємства з метою приховати певні недоліки в роботі підприємства для досягнення власних цілей.

Отже, з вищевикладеного матеріалу, можемо зробити висновок: існуюча система внутрішнього аудиту на промислових підприємствах є недосконалою, і на нашу думку, служба внутрішнього аудиту повинна підпорядковуватись лише власнику підприємства, оскільки її контрольні дії спрямовані на збереження майна власника.

Проте, оскільки на службу внутрішнього аудиту покладено функцію, яка полягає в наданні консультацій щодо прийняття ефективних управлінських рішень, то все ж таки повинен бути деякий зв'язок між цими суб'єктами і звичайно вони, здійснюючи свою діяльність, повинні керуватись ідеєю збереження майна власника та збільшення прибутку підприємства.

Тому, виникає проблема об’єктивності аудиторського звіту, коли працівник служби внутрішнього аудиту та керівник підприємства має деякі неформальні зв’язки (родичі, друзі тощо), тому слід уникати такої ситуації на підприємстві. На нашу думку, цим питанням повинна займатись служба охорони підприємства.

Оскільки служба внутрішнього аудиту є відокремленим підрозділом на підприємстві, то вона повинна керуватись певними принципами в процесі здійснення внутрішнього аудиту.

В результаті аналізу праць вітчизняних вчених, нами виявлено, що в деяких випадках вчені виділяють принципи внутрішнього аудиту, а не внутрішніх аудиторів. Ми вважаємо, що даний підхід є неправильним тому, що внутрішній аудит – це система контролю, який здійснює певне коло осіб з метою забезпечення ефективного функціонування підприємства. Оскільки такий контроль здійснюють суб’єкти внутрішнього аудиту, а саме СВА в особі внутрішніх аудиторів, то слід виділяти принципи внутрішніх аудиторів.

Здійснивши систематизацію праць вчених, які визначають принципи внутрішнього аудиту [5; 45; 120], нами виділено наступні принципи внутрішніх аудиторів:

- незалежності – відсутність впливу на думку аудитора (даний принцип виходить з відокремленості служби внутрішнього аудиту від інших структурних підрозділів), що надає можливість внутрішньому аудитору надати об’єктивний висновок щодо діяльності підрозділу, який перевіряється;
- чесності – надання внутрішнім аудитором достовірної інформації щодо об’єкта, який підлягав перевірці. Даний принцип зобов’язує аудитора виконувати свої обов’язки сумлінно та не викривлювати одержану інформацію;
- об’єктивності – забезпечує неупередженість аудитора в ході здійснення перевірки, тобто аудитор не повинен бути зацікавлений в результатах перевірки;

- компетентності – внутрішній аудитор повинен мати достатньо знань з організації і методики проведення аудиту та складання висновків про проведену перевірку з метою надання доступної для розуміння керівників інформації для прийняття управлінських рішень;
- конфіденційності – полягає у збереженні комерційної таємниці підрозділу, який підлягає перевірці, аудитором. Даний принцип вимагає від внутрішнього аудитора не розголошувати та не використовувати інформацію, яка складає комерційну таємницю підприємства.

Працівники служби внутрішнього аудиту повинні здійснювати свою діяльність відповідно до річного плану аудиторських перевірок, причому даний план повинен бути таємницею і не розповсюджуватись за межі СВА задля ефективності та об'єктивності проведення перевірки.

Немає сумніву в тому, що робота внутрішнього аудитора є кропіткою та такою, яка вимагає особливої уваги. На нашу думку, оплата праці працівників СВА аудиту повинна встановлюватись на основі звітів про результати їхньої діяльності, поданих керівником СВА керівникові підприємства, який прийматиме рішення про якість та значущість проведеної роботи (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4.

Структура звіту про здійснені внутрішніми аудиторами перевірки

Показник	Пояснення
Кількість працівників СВА	Кількість штатних працівників СВА згідно штатного розпису, які приймали участь в аудиторських перевірках даного звітного місяця; Кваліфікація кожного окремого працівника
Кількість аудиторських перевірок, здійснених СВА	Кількість здійснених перевірок СВА; Склад групи, яка проводила окрему перевірку; Відповідність здійснених аудиторських перевірок річному плану; Відсоток зайнятості окремого працівника в окремій перевірці
Кількість результативних перевірок	Кількість та складність[1] перевірок, на основі яких були прийняті управлінські рішення, внаслідок чого в діяльності підприємства усунуто значні недоліки діяльності та підвищилась ефективність діяльності підприємства

продовження таблиці 2.4.

Тривалість робочого дня СВА (год.)	Звичайний робочий день на підприємстві будь-якого працівника складає 8 год. Оскільки в діяльності будь-якого підприємства можуть виникнути форс-мажорні обставини, в звітах необхідно відзначати перепрацювання, пов'язані з даним фактором. На прикладі СВА форс-мажором може бути позапланова внутрішньоаудиторська перевірка, яку працівникам даної служби доводиться здійснювати в позаробочий час. Цілком логічно, що даний час повинен працівникам оплачуватись вдвічі, оскільки така перенапружена ситуація потребує додаткової затрати сил та енергії, а також особливої уважності
Відсоток виконання плану аудиторських перевірок	Даний показник дає визначити керівнику ефективність та результативність діяльності СВА: по-перше, на нашу думку, перепрацювань в даній службі бути не може, оскільки наявний річний план проведення внутрішньо-аудиторських перевірок і працівники служби повинні чітко дотримуватись такого плану (окрім форс-мажорних ситуацій); по-друге, у випадку подання відомостей про недоопрацювання СВА, керівник повинен визначити причини такої ситуації, в результаті чого прийняти рішення для уникнення такої ситуації надалі

Джерело: власна розробка автора

Як бачимо[1] з таблиці 2.4., звіт про роботу СВА, містить широке коло фактів, які дають змогу визначити суму заробітної плати кожного працівника окремо, а також ефективність та результативність роботи СВА. Даний звіт може бути підставою для преміювання окремих працівників, якщо тенденція їхньої роботи не змінюється протягом певного періоду. Сума преміювань та досягнення, за які працівник може бути премійований, повинні бути визначені в колективному договорі підприємства.

Форму та терміни подання звітів про проведені перевірки повинні бути встановлені керівником підприємства при затвердженні положення про відділ внутрішнього аудиту.

Оскільки на основі проведених перевірок службою внутрішнього аудиту керівник підприємства приймає відповідні управлінські рішення, то

[1] В даному розумінні ступінь складності аудиторської перевірки можна визначити шляхом аналізу часу, затраченого на проведення даної перевірки, кількості осіб, задіяних в проведенні перевірки, обсягу операцій господарської діяльності, які підлягають перевірці.

це ще раз підтверджує про необхідність кваліфікованої організації служби внутрішнього аудиту на промисловому підприємстві.

В результаті проведеного дослідження ми прийшли до висновку, що необхідність служби внутрішнього аудиту на підприємстві зумовлена:

- складністю організаційної структури підприємства;
- обсягами операцій, яке воно здійснює;
- кількістю штатних працівників підприємства;
- апаратом управління (враховується те, хто управляє підприємством: наймана особа чи власник підприємства).

В результаті проведеного дослідження нами виявлено, що:

- СВА в діяльності підприємства займає проміжну ланку між структурними підрозділами та керівництвом, здійснюючи контроль діяльності підрозділів підприємства та надаючи рекомендації управлінському персоналу щодо удосконалення їхньої діяльності;
- оптимальним варіантом є підпорядкування СВА Спостережній раді, оскільки дана ланка управління зацікавлена в отриманні достовірної інформації про фінансовий стан та діяльність підприємства;

для забезпечення контролю та оцінки якості роботи внутрішніх аудиторів, керівникові СВА щомісяця слід складати звіт про роботу даної служби, який може бути підставою для нарахування заробітної плати працівникам СВА.

Якісне здійснення внутрішнього аудиту на підприємстві залежить від правильно організованого його процесу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.

Сучасне середовище — як внутрішнє, так і зовнішнє - дуже динамічне, і це позначається на швидкості та масштабності зміни ризиків. Підприємства стикаються з ризиками самого широкого спектру - падіння попиту, втрата

ліквідності, зриви в постачанні сировини і матеріалів, труднощі з кредитуванням, зростання внутрішньої напруженості серед співробітників компанії тощо, не кажучи вже про ризики різного роду зловживань, в тому числі розкрадань і фальсифікації звітності, які багаторазово зростають. При цьому ті ризики, які стояли у всій гостроті ще пару місяців тому, могли поступитися місцем зовсім іншим, ще більш істотним ризикам.

Тому сьогодні відбувається трансформація функцій внутрішнього аудиту в інструмент оцінки ризиків, спостерігається зсув акцентів від оцінки окремих операцій до оцінки ризиків у діяльності підприємства в цілому.

Автором пропонується планування робіт із внутрішнього аудиту здійснювати в дві стадії. Відповідно до запропонованої методики на першій стадії визначаються і оцінюються бізнес-ризики підрозділу з аудиту підприємства (ризик-орієнтований підхід). На другій стадії визначаються істотність помилок, ризики діяльності внутрішнього аудиту, складається загальний план і програма аудиторської перевірки з урахуванням оцінки виявлених ключових ризиків. Розглянемо детальніше першу стадію, оскільки вона найбільш значуща при плануванні робіт із внутрішнього аудиту.

Правильна побудова процесу здійснення внутрішнього аудиту напряму залежить від організації служби внутрішнього аудиту (далі – СВА) підприємства, від діяльності якої опосередковано залежить успішність діяльності господарюючого суб’єкта.

СВА повинна бути відокремлена від інших підрозділів підприємства і бути підпорядкована лише вищому керівництву, а в деяких випадках, коли йдеться про контроль системи управління, наглядовій раді підприємства (якщо така є) або іншому уповноваженому на те органу.

РОЗДІЛ ІІІ.
ЕФЕКТИВНІСТЬ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ

3.1. Оцінка ефективності функціонування системи внутрішнього аудиту на підприємстві

В економічній літературі питання оцінки ефективності внутрішнього аудиту розкрито недостатньо, оскільки більшість вчених розглядають або організацію зовнішнього аудиту, або питання організації внутрішнього аудиту на підприємстві з огляду на теоретичний аспект. Ми вважаємо, що дане питання слід розглянути через призму практики, оскільки внутрішній аудит ще не досить поширений на українських підприємствах, а отже, необхідно надати певні рекомендації щодо оцінки ефективності даної діяльності на підприємстві.

Сучасний внутрішній аудит виконує різні аудиторські завдання серед яких основними є наступні:

- аналіз і оцінка системи внутрішнього контролю в частині достовірності інформації, виконання норм чинного законодавства, збереження активів, ефективності та результативності діяльності окремих операційних та структурних підрозділів;
- аналіз і оцінка ефективності системи управління ризиками та системи корпоративного управління;
- викриття випадків зловживань;
- взаємодія із зовнішнім аудитором.

На нашу думку, саме останнє завдання та результат його виконання найбільш точно оцінює ефективність роботи внутрішнього аудиту. Справа в тому, що функції зовнішнього і внутрішнього аудиту дуже схожі, навіть суміжні. Рамки їхньої взаємодії встановлюються ще на етапі планування зовнішнього аудиту. Такого роду взаємодія може бути корисною лише у тому

випадку, якщо керівництво підприємства окреслить коло питань, яким кожний аудитор має займатися.

Аналіз міжнародної практики організації внутрішнього аудиту показує, що служби внутрішнього аудиту та їх співробітники у своїй професійній діяльності зазвичай керуються внутрішніми документами, розробленими у відповідності з українським і міжнародним законодавством, Кодексом професійної етики внутрішнього аудитора, розробленим Інститутом внутрішніх аудиторів США, і відповідними Міжнародними стандартами аудиту.

У рамках даного питання доцільно виділити такі характеристики внутрішнього аудиту:

- він незалежний (в ідеальному варіанті внутрішній аудитор має бути підзвітним лише вищому керівництву підприємства);
- здійснюється співробітниками підприємства;
- є послугою підприємству, унаслідок чого трактується як діяльність, що охоплює всі рівні управління;
- проводить об’єктивні оцінки;
- є невід’ємною частиною контролю господарської діяльності [31].

Сучасний внутрішній аудит можна розглядати через призму основних видів його діяльності:

- надання гарантій і консультування керівництва та персоналу компанії;
- виконання різноманітних аудиторських завдань.

Таким чином, організація діяльності внутрішнього аудиту - початок ланцюга аналізу та оцінки стану поточного стану підприємства. Чим краще, точніше та детальніше буде виважено кожний організаційний момент, тим ефективніше буде проводитись контрольний процес і тим кращими будуть його результати.

Взаємодія зовнішніх і внутрішніх аудиторів здійснюється під час виконання функцій останніми (рис 3.1).

Рис 3.1. Взаємодія зовнішнього і внутрішнього аудитора

Як видно з рис. 3.1 функції зовнішнього і внутрішнього аудиту майже однакові. Різниця лише у тому, що внутрішній аудит функціонує на підприємстві постійно, в нього 100% вибірка бухгалтерських проведень і фінансових показників, внаслідок чого підвищується ефективність оцінки ризиків фінансово – господарської діяльності підприємства. Зовнішній аудитор використовує значно меншу вибірку, його завдання дослідити "вузькі" місця та порівняти зі звітами внутрішнього аудитора з питань, що контролюються.

Якщо рівень довіри до внутрішнього аудитора можна оцінити як високий, а його роботу ефективною, то незалежний аудитор приймає рішення про використання звітів про проведену внутрішнім аудитором роботу під час зовнішньої перевірки.

Конструктивна взаємодія зовнішніх і внутрішніх аудиторів здатна принести позитивні результати всім учасникам процесу. У зовнішніх аудиторів, використовуючи результати роботи внутрішніх аудиторів, з'явиться можливість значного скорочення аудиторських процедур та обсягів тестів з підтвердження бухгалтерської звітності.

З огляду на це незалежні аудитори можуть приділити більше уваги консалтинговим послугам у галузі бухгалтерського обліку, організації роботи і звітності бухгалтерської служби, управлінні фінансами та податковому плануванні. Таким чином, впровадження внутрішнього аудиту та його ефективна робота, дають змогу скоротити витрати на обов'язковий аудит, не втрачаючи якості послуг.

Загальні рамки взаємодії зовнішніх і внутрішніх аудиторів в ході незалежної (зовнішньої) перевірки викладено у міжнародному стандарті аудиту МСА "610 Розгляд роботи внутрішнього аудиту" (ISA 610 "Considering the Work of Internal Auditing") [83]. Щодо служби внутрішнього аудиту, то питання про співпрацю з незалежним аудитором детально прописується у внутрішньо корпоративному положенні "Про службу внутрішнього аудиту".

Слід зазначити, що по ряду об'єктивних причин незалежні аудитори в Україні поки взаємодіють зі службами внутрішнього аудиту компаній не так тісно, як їхні закордонні колеги. До кваліфікації незалежних аудиторів пред'являються єдині загальноукраїнські вимоги, незалежний аудитор повинен отримати сертифікат у порядку, встановленому нормативними актами.

Чіткі вимоги щодо вітчизняних внутрішніх аудиторів відсутні. Дослідження ринку праці внутрішніх аудиторів показало, що більшість

роботодавців, шукаючи фахівця з цього питання вимагають, щоб він володів сертифікатом типу А для підприємств, та типу Б для банків та інших фінансових установ. Тому, зважаючи на це, необхідною є система сертифікації діяльності внутрішнього аудиту.

В даний час внутрішній аудит істотно відрізняється не тільки від зовнішнього аудиту, а й від практики внутрішнього аудиту в розвинених зарубіжних країнах. В якості головних відмінностей міжнародної та вітчизняної практики слід зазначити:

1) незалежність внутрішнього аудитора є досить умовною, оскільки визначається його підлеглістю в організації - безпосередньо директору компанії або його заступнику;

2) у вітчизняній практиці відсутня програма сертифікації діяльності внутрішніх аудиторів. Як наслідок, немає єдиних вимог до професійного та освітнього рівня внутрішніх аудиторів.

Однак, незважаючи на зазначені вище відмінності, а також те, що цілі внутрішнього аудиту відрізняються від цілей зовнішнього аудиту, засоби досягнення цих цілей аналогічні, а окремі напрями діяльності служби внутрішнього аудиту можуть виявитися корисними при визначенні характеру, часових рамок та обсягу процедур зовнішнього аудиту.

Взаємодія зовнішнього і внутрішнього аудиторів має бути заснована на позиції максимального сприяння виконання завдань незалежного аудитора та ґрунтуватися на концепції неупередженого підходу до оцінки ступеня довіри, яка надається внутрішнім аудитором.

Під час формування думки про діяльність внутрішнього аудиту повинні враховуватись наступні фактори:

- ступінь організаційної автономності відділу внутрішнього аудиту повинна забезпечувати його незалежність від середнього рівня менеджменту, діяльність якого найчастіше перевіряється;

- цілі та завдання, які ставляться керівництвом суб'єкта господарювання перед внутрішнім аудитом, повинні виключати можливості виконання ним рутинної облікової роботи;
- повноваження внутрішніх аудиторів мають надаватися особам, які мають відповідну освіту та досвід роботи;
- керівництво компанії має забезпечувати належний рівень технічної допомоги для виконання внутрішнім аудитором своїх функцій;
- система внутрішнього аудиту, як правило, заслуговує на довіру; якщо, в її рамках прийняті адекватні методики проведення процедур, робота чітко планується, документується та дає реальну віддачу [67].

Однак цим аналіз діяльності внутрішнього аудиту обмежуватись не повинен. Якщо аудиторською фірмою прийнято рішення про використання роботи внутрішнього аудиту, їй слід продовжити вивчення роботи внутрішнього аудиту, ознайомитися з робочими документами і переконатися в тому, що:

а) програми та обсяг роботи внутрішнього аудиту відповідають цілям зовнішнього аудиту;

б) робота внутрішніх аудиторів проводиться за планом і документально оформлюється;

в) висновки внутрішніх аудиторів досить обґрунтовані отриманими ними даними та відповідають існуючим обставинам, а зміст звітів, підготовлених внутрішніми аудиторами, відповідає результатам виконаної ними роботи;

г) зони підвищених ризиків, відомі фахівцям підприємства, враховуються при плануванні робіт і перевіряються внутрішнім аудитом;

д) ставлення керівництва і (або) власників до зауважень, пропозицій і питань, поставлених внутрішніми аудиторами, конструктивне.

Висновки, до яких незалежний аудитор прийшов у процесі вивчення системи внутрішнього аудиту підприємства, що перевіряється, повинні бути відображені в його робочій документації.

Незалежні аудитори можуть також в деяких випадках залучати до своєї роботи внутрішніх аудиторів підприємства, що перевіряється (наприклад під час проведення фізичної перевірки) - це свідчить про високий рівень довіри до служби внутрішнього аудиту [120].

Для підвищення рівня довіри зовнішнього аудитора до внутрішнього для кожної компанії необхідно розробити програму гарантії та підвищення якості роботи служби внутрішнього аудиту та дотримуватись її. Програма підвищення якості роботи внутрішнього аудиту повинна бути складена відповідно до вимог Стандартів внутрішнього аудиту та Кодексом етики професійних бухгалтерів. Справа в тому, що з 1999 року Інститут внутрішніх аудиторів є учасником міжнародної стандартизації професійної діяльності. Тому, з початком цього процесу до якості професії "внутрішній аудитор" ставляться високі суспільні вимоги.

Програма підвищення якості роботи внутрішнього аудити не тільки на рівні діяльності професійної організації, але і на рівні окремого суб’єкта господарювання має містити наступні пункти:

1) якість діяльності як ключ до забезпечення конкурентоспроможності підприємства та як засіб досягнення мети;
2) якість діяльності як елемент участі у діяльності суб’єкта господарювання;
3) якість діяльності як засіб мотивації та як власна ініціатива;
4) якість діяльності - індикатор ефективності;
5) якість діяльності як пріоритет.

Результати виконання програми підвищення якості роботи внутрішнього аудиту можуть проявлятися у вигляді результатів діяльності та незалежної оцінки зовнішнього аудитора. Крім того, розробки програми не достатньо. Для її виконання має бути розроблений графік обов’язкових тренінгів та звітності результатів діяльності.

Внутрішній аудитор - це найманий працівник компанії, який забезпечує ефективне оперативне функціонування діяльності підприємства. Як учасник

господарського процесу внутрішній аудитор виконує свої функції у рамках внутрішньо фірмового Положення про службу внутрішнього аудиту та Програми підвищення якості роботи внутрішнього аудиту. Хоча незалежність внутрішнього аудитора є досить умовною, порівняно з зовнішнім, його звітність є інформаційним джерелом для внутрішніх користувачів, його діяльність є об’єктивною необхідністю кожної компанії.

До внутрішнього аудитора немає законодавчо визначених кваліфікаційних вимог і тому впровадження системи сертифікації цього виду діяльності є одним з елементів підвищення якості наданих послуг. Оцінити результати та ефективність роботи внутрішнього аудитора можливо за допомогою простеження механізму його взаємодії з зовнішнім, що принесе позитивні результати всім учасникам процесу.

На формування ефективно діючої системи внутрішнього аудиту впливає низка факторів, зокрема: наявність кваліфікованого персоналу, що здійснює внутрішній аудит; здійснення оптимального розподілу обов'язків між працівниками відділу внутрішнього аудиту; виконання необхідних процедур контролю під час здійснення господарських операцій, а також проведення попереднього контролю перед реалізацією істотних для підприємства операцій; реалізація оперативного контролю за активами, а також за процесом складання та зберігання документації; ставлення директора і власників підприємства до системи внутрішнього аудиту.

Враховуючи наведені фактори, оцінювання ефективності системи внутрішнього аудиту доцільно проводити за такими критеріями: рівень незалежності системи внутрішнього аудиту (зокрема, досліджується рівень впливу управлінського персоналу на роботу суб'єктів внутрішнього аудиту); рівень кваліфікації працівників, які здійснюють внутрішній аудит на підприємстві, а також відповідність їх кількості до масштабів здійснюваних робіт; рівень економічної ефективності функціонування системи внутрішнього аудиту; рівень зменшення (збільшення) кількості порушень, допущених підрозділами підприємства після запровадження системи

внутрішнього аудиту; рівень виконання рекомендацій, які надають суб'єкти внутрішнього аудиту керівникам структурних підрозділів підприємства щодо усунення виявлених порушень та недопущення їх у майбутньому; рівень підвищення (зниження) ефективності використання наявних ресурсів через введення системи внутрішнього аудиту.

Під час вивчення системи внутрішнього аудиту необхідно здійснювати такі процедури як: проведення опитування серед суб'єктів внутрішнього аудиту щодо знання ними своїх професійних обов'язків, особливостей процесу здійснення контролю конкретних об'єктів на підприємстві тощо; вибіркове спостереження за здійсненням процедур контролю; ознайомлення з документацією аудиту й обліку на підприємстві; вивчення результатів тестування ефективності системи внутрішнього контролю, яке раніше було здійснене зовнішніми аудиторами; дослідження дотримання принципів організації системи внутрішнього аудиту на підприємстві.

Ефективність діяльності служби внутрішнього аудиту є важливим фактором управління економічним суб'єктом і залежить від її організаційного статусу, компетентності, професіоналізму, функціональних обмежень, рівня значущості.

Визначення ефективності внутрішнього аудиту є непростою задачею, оскільки результат не завжди вимірюється кількісно; ефективність пропозицій залежить не тільки від самих аудиторів, а й від подальших дій замовників; чималу роль грають суб’єктивні оцінки замовників.

Для аналізу продуктивності аудиту варто використовувати якісні та кількісні показники. Вони повинні відображати динаміку виконання річного плану з внутрішнього аудиту та витрати системи внутрішнього аудиту за проектами (напрямками діяльності, об’єктами аудиту). Крім того, система показників повинна дозволяти оцінити ступінь задоволеності замовників (клієнтів) від виконаної аудиторами роботи. Кожне підприємство має самостійно визначити критерії ефективності діяльності служби внутрішнього аудиту [108]. Склад та цільові призначення показників встановлюються

начальником служби внутрішнього аудиту за погодженням з керівництвом підприємства.

До показників ефективності діяльності внутрішнього аудиту можуть, наприклад, відноситися:

- кількість завершених аудиторських процедур (перевірок) у порівнянні із затвердженим керівництвом підприємства планом;
- кількість проведених за період аудиторських процедур (перевірок) у розрахунку на одного аудитора;
- відсоток виконання аудиторських рекомендацій.
- кількість повторних аудиторських рекомендацій;
- пряме скорочення витрат від виконання рекомендацій аудиту;
- задоволеність замовників аудиту.

Поряд з процедурою періодичної оцінки ефективності служби внутрішнього аудиту, повинна існувати програма підвищення якості її роботи. До заходів, що проводяться в рамках цієї програми, відносяться:

1) поточний контроль (моніторинг) якості внутрішніх аудиторів. Такий моніторинг направлений на відповідність аудиторів процедурам і регламентам підприємства та самої служби внутрішнього аудиту. Також він дозволяє начальнику служби впевнитися, що аудитори виконують роботу на відповідному професійному рівні;

2) внутрішні оцінки, що здійснюються не рідше одного разу на рік начальником служби та менеджерами підприємства. Їх метою є виявлення власними силами резервів для вдосконалення діяльності кожного внутрішнього аудитора та служби в цілому;

3) зовнішні оцінки, що проводяться не рідше одного разу на п’ять років. Їх здійснюють структури, які по відношенню до внутрішнього аудиту є сторонніми. В цій якості, зазвичай, виступають авторитетні зовнішні консультанти чи аудитори.

Зовнішні оцінки є більш цінними, оскільки дозволяють отримати сторонні висновки про роботу внутрішнього аудиту.

Варто відмітити, що підхід до підвищення якості внутрішнього аудиту повинен бути комплексним.

Тільки виконання усіх перерахованих заходів буде в найбільшій мірі сприяти удосконаленню роботи служби внутрішнього аудиту.

Внутрішній аудит є діяльністю з надання незалежних та об'єктивних гарантій і консультацій керівництву, направлених на удосконалення діяльності підприємства [74]. Якісно такі послуги можуть надати лише висококваліфіковані спеціалісти (внутрішні аудитори). До внутрішніх аудиторів висувається ряд вимог, серед яких:

- чесність - вона є фундаментом на якому ґрунтується довіра до рекомендацій аудитора;
- об'єктивність. Внутрішні аудитори мають дати зважену оцінку усіх фактів, що відносяться до об'єкту перевірки і в своїх судженнях не повинні піддаватися власним інтересам чи інтересам інших осіб;
- конфіденційність. Внутрішні аудитори мають поважно відноситися до права власності на інформацію, яку вони отримують у процесі своєї діяльності і не розголошувати інформацію без відповідних на те повноважень, за винятком випадків, коли розкриття такої інформації визначено юридичними та професійними обов'язками.
- професійна компетентність. Внутрішні аудитори мають застосовувати знання, навички та досвід, які необхідні для надання послуг внутрішнього аудиту. Причому аудитори мають постійно піклуватися про підвищення свого професійного рівня.

Оптимальна організація та якісне проведення внутрішнього аудиту полягають в основі позитивного розвитку як для самого внутрішнього аудиту, так і для суб'єктів господарювання. Досягнення відчутного

економічного ефекту від організації внутрішнього аудиту на підприємстві можливе лише при забезпеченні існуючого ефекту контролю якості процедур внутрішнього аудиту, а також його організаційних моментів.

Професійна діяльність аудитора має одну характерну особливість, яка полягає у тому, що результати його роботи не збігаються з тим, що від нього очікують.

В розвинених зарубіжних країнах впроваджено системи контролю якості внутрішнього аудиту (рис. 3.2.), в нашій же державі здійснюється лише запровадження цієї системи.

Рис. 3.2. Елементи системи контролю якості внутрішнього аудиту в міжнародній практиці

На відмінну від внутрішніх і зовнішніх перевірок якості внутрішнього аудиту, які виконуються періодично, контроль діяльності внутрішніх

аудиторів здійснюється постійно на всіх стадіях аудиторської перевірки (від планування до узагальнення результатів) незалежно від виду діяльності внутрішніх аудиторів (аудит фінансової звітності, контроль за збереженням активів, аудит відповідності, операційний аудит).

Штатними працівниками відділу внутрішнього аудиту періодично виконуються перевірки якості аудиту, так звана "самооцінка відділу внутрішнього аудиту". Ці перевірки здійснюються посадовою особою або командою аудиторів, призначених керуючим відділу. У великих відділах часто існує посада "менеджера забезпечення якості", в обов'язки якого входить виключно здійснення внутрішніх перевірок якості аудиту. Ініціатором внутрішніх перевірок якості, як правило, виступає керівник внутрішнього аудиту.

Метою таких перевірок є визначення відповідності діяльності відділу загальноприйнятим і внутрішньо фірмовим стандартам, політиці підприємства, а також визначення рівня ефективності внутрішнього аудиту [16].

Варто зазначити, що відділ внутрішнього аудиту, який є структурним підрозділом підприємства, має один із головних критеріїв якості – критерій економічної ефективності.

Таким чином, в процесі своєї роботи аудитор повинен постійно співставляти результати від своєї діяльності з витратами по їх досягненню. На відміну від зовнішнього аудиту, результатом діяльності відділу внутрішнього аудиту є не тільки висловлення професійної думки, а й виконання оперативних задач і поточної роботи, результати якої можуть не мати прямого економічного ефекту [66].

Однією із основних передумов на шляху досягнення поставлених завдань перед службою внутрішнього аудиту є забезпечення такої якості роботи аудиторів, яка б відповідала сформульованим критеріям якості роботи.

Виходячи з вищесказаного, основними зобов'язаннями є:

1) встановлення мінімального рівня якості, якого необхідно обов’язково додержуватися у роботі (яким слід керуватися);

2) введення механізму контролю, який забезпечував би спостереження того, як на практиці виконуються встановлені правила;

3) впровадження санкцій, спрямованих проти тих, хто порушує встановлені правила;

4) демонстрація того, що якість виконаної роботи відповідає конкретному загальноприйнятому стандарту.

Оцінювання ефективності системи внутрішнього аудиту доцільно здійснювати кожного місяця комітетом наглядової ради підприємства. Якщо внаслідок здійснених процедур система внутрішнього аудиту виявиться неефективною, то відповідні особи мають встановити причини такої неефективності, запропонувати рекомендації з усунення цих причин та донести це до відома працівників, які здійснюють внутрішній аудит.

Члени комітету наглядової ради щомісячно складають "Висновок щодо ефективності системи внутрішнього аудиту підприємства", який містить інформацію про низький чи достатній рівень ефективності системи внутрішнього аудиту, та надають його голові наглядової ради підприємства.

Отже, використання запропонованих нами алгоритмів формування системи внутрішнього аудиту та оцінювання її ефективності сприяють створенню на підприємстві ефективно діючої системи внутрішнього аудиту. А результати здійсненого оцінювання ефективності доцільно використовувати під час визначення напрямів удосконалення системи внутрішнього аудиту і оптимізації управління підприємством.

Враховуючи економічну ситуацію, що склалася в країні, можна сказати, що для внутрішнього аудиту на сьогоднішній день склалися сприятливі умови, щоб продемонструвати свої широкі можливості та довести свою необхідність як для керівництва, так і для управлінського персоналу. Завдяки внутрішньому аудиту у власників та менеджерів може з’явитися вагомий інструмент підвищення ефективності управління підприємствами,

хоча структурна побудова такого важеля ще потребує подальшого дослідження. Наявність внутрішнього аудиту в компанії значно підвищує ефективність її діяльності в цілому і викликає довіру до підприємства як з боку зовнішніх аудиторів, так і з боку інвесторів.

3.2. Проблеми і перспективи розвитку внутрішнього аудиту в Україні

В умовах економічної кризи особливо актуальним питанням є зниження поточних витрат та впровадження заходів з підвищення рівня доходів підприємства. Саме тому підприємства намагаються підвищити контроль за виробничо-господарською діяльністю. А в умовах кризи важливо не лише планувати та контролювати свої доходи та витрати, а й управляти результатами такого контролю. Отже, в разі, якщо фактичні витрати перевищують рівень запланованих у бюджеті витрат, належна увага приділяється управлінню грошовими потоками: посилюється контроль за витрачанням коштів, додаткового розроблюються процедури внутрішнього контролю задля попередження фактів розтрачання грошових коштів по незапланованих статтях витрат підприємства. Виникають проблеми з прогнозуванням та оцінкою ризиків, саме тому на підприємстві максимально посилюють контроль за використанням наявних коштів й інших ресурсів з метою покращення економічних показників.

Таким чином, ефективність діяльності підприємства багато в чому залежить від організації системи внутрішнього контролю. Адже внутрішній аудит є одним із видів внутрішньогосподарського контролю суб’єктів підприємницької діяльності. [81]. Разом з тим існуючі методи і форми економічного контролю неспроможні задовольнити інформаційні потреби керівників підприємств — керівники прагнуть отримувати більш якісну та системну фінансову оцінку внутрішньогосподарських процесів, мати

можливість своєчасно попереджати фінансові зловживання та протистояти фактам шахрайства. Сьогодні все більше уваги керівники приділяють питанню інституалізації служби внутрішнього контролю — перетворенню певних управлінських процесів та явищ до заснування організованого інституту внутрішнього управління та контролю, впорядкуванню та формалізації внутрішніх процесів, пов’язаних із забезпеченням виконання службою внутрішнього контролю сподівань, покладених менеджментом на такий відділ.

Усе це вказує на актуальність створення на підприємствах підрозділів внутрішнього аудиту та нормативного регулювання їхньої діяльності.

Питання розвитку внутрішнього аудиту є об’єктом дослідження в різних наукових і прикладних сферах, регламентуються Законом України «Про аудиторську діяльність», Міжнародними стандартами аудиту: 400 «Оцінка ризиків і систем внутрішнього контролю», 401 «Аудит в умовах комп'ютерних і інформаційних систем», 402 «Аудит клієнтів, що користуються послугами сервісних організацій», постановами Кабінету Міністрів України. Проблемні питання розвитку внутрішнього аудиту висвітлені в багатьох практичних та наукових роботах. Праці економістів містять також пропозиції щодо удосконалення системи внутрішнього аудиту. Однак ці погляди все ще характеризуються неодностайністю і суперечливістю, що й обумовлює актуальність даної статті.

Наприклад, у спеціальній літературі з аудиту не існує одностайного розуміння сутності внутрішнього аудиту (про це детально розглядалося в питанні 1.1. даної дипломної роботи). На думку членів Аудиторської палати України С. Прилипка та О. Редька [101], одним із завдань внутрішнього аудиту є контроль за наявністю та збереженістю активів, виявлення внутрішніх резервів підприємства і визначення шляхів їх використання. Внутрішні аудитори контролюють дисципліну серед персоналу. Одним з багатьох напрямів роботи внутрішніх аудиторів є уніфікація та стандартизація. Спеціалісти внутрішнього аудиту повинні виконувати

важливу функцію прогнозування проблем та контролю ефективності управлінських рішень керівництва і відповідних посадових осіб в управлінні підприємством [103].

А. Ткаченко вважає, що внутрішній аудит може допомагати реально оцінити більшість аспектів діяльності бізнесу. Підприємці або бізнесмени, зацікавлені в ефективній роботі внутрішнього аудиту, постійно зіставляють витрати і користь для підприємства. Внутрішній аудит велику увагу приділяє функціонуванню систем обліку, їх відповідності встановленим нормативам і дає відповідну оцінку, а також рекомендації та поради стосовно фінансового стану підприємства. При належній організації внутрішній аудит сприяє підвищенню відповідальності керівників структурних підрозділів і матеріально-відповідальних осіб підприємства чи фірми за виконання ними своїх обов'язків, запобіганню негативних явиш при здійсненні господарських операцій, пов'язаних з рухом майна, і зобов'язань економічного суб'єкта. Крім того, внутрішній аудит значною мірою є інформаційною базою для зовнішнього аудиту [116].

А. Бодюк вважає сутністю внутрішнього аудиту зіставлення реальних результатів господарювання з очікуваними, аналіз їхніх відхилень, визначення причин цих відхилень, формування інформації для визначення активних дій з усунення виявлених похибок [22].

Професор Л. Сухарева пропонує розглядати внутрішній аудит як систему спостереження і експертної оцінки господарсько-фінансової діяльності корпорації, її структурних підрозділів, результатом функціонування якої є прийняття оптимальних стратегічних і тактичних рішень [112].

Таким чином, згаданими авторами розглядається поняття внутрішнього аудиту, але не деталізуються основні проблемні аспекти його розвитку. Кожний із згаданих науковців по своєму розглядає функції внутрішнього аудиту та певним чином формує стратегічні та тактичні завдання для такої служби очами науковця.

Узагальнюючи дослідження науковців і думки практикуючих аудиторів, на наш погляд, основні причини повільного застосування внутрішнього аудиту в системі управління українськими підприємствами можна сформулювати таким чином:

1. Недостатність впливу об'єктивних економічних чинників.

2. Брак спеціалістів – професійних внутрішніх аудиторів.

3. Невизначеність поняття внутрішнього аудиту.

Ці проблеми є взаємопов'язаними, взаємозумовленими і взаємозалежними. Розглянемо їх більш детально.

Недостатність впливу об'єктивних економічних чинників.

Чинниками, які спричинили виникнення і стимулюють подальший розвиток внутрішнього аудиту в Україні, на нашу думку, є:

- напрям розвитку економіки України на вступ до СОТ та інтеграцію в ЄС;
- зростання інвестиційної привабливості українських підприємств;
- поступове збільшення вартості послуг зовнішнього аудиту;
- розвиток корпоративної культури управління.

Україна прагне до євроінтеграції і з кожним роком все більше буде включатися до світових глобалізаційних процесів. Ці процеси відбуваються за певними законами і встановленими стандартами. Українській економіці в цілому і українським підприємствам зокрема доводиться рівнятись на ці закони і опановувати стандарти. Це стосується і стандартів управління бізнесом. Наприклад, якщо компанія хоче розмістити свої акції на Лондонській або Нью-Йоркській фондових біржах, то наявність служби внутрішнього аудиту є обов'язковою умовою. А при бажанні залучити іноземні інвестиції – великим плюсом для отримання згоди інвестора.

У світовій практиці, якщо у зовнішнього аудитора є впевненість в тому, що внутрішній аудит компанії працює ефективно, він може, використавши результати роботи внутрішніх аудиторів, зменшити обсяг запланованих процедур, а відповідно зменшиться і вартість його послуг. Звичайно, вартість

послуг зовнішнього аудиту в Україні, особливо для великих компаній не є низькою, а в подальшому буде збільшуватись відповідно до світових тенденцій. Але проблема в тому, що зараз навіть не всі власники розуміють важливість і необхідність зовнішнього аудиту, не кажучи вже про внутрішній.

З іншого боку, далеко не всі аудитори зможуть оцінити рівень ефективності системи внутрішнього контролю і аудиту. Професія аудитора в нашій державі є молодою, і незалежні аудитори ще не мають достатнього досвіду співпраці з внутрішніми аудиторами та контролерами підприємств, що перевіряються.

Високі стандарти управління бізнесом – це і високий рівень корпоративної культури. Таке поняття у нас тільки зароджується. Відсутність корпоративної культури і низька культура управління взагалі – це проблема знань, проблема браку професійних менеджерів, а також проблема низької оплати праці.

В Україні є багато управлінців з досвідом роботи за умов командно-адміністративної системи і є багато контролерів, ревізорів, аналітиків, бухгалтерів. Для того, щоб перші, дійсно (а не в результаті зміни вивіски [110]), стали професійними сучасними менеджерами, а другі внутрішніми аудиторами потрібне навчання і набуття нового практичного досвіду.

Брак спеціалістів – професійних внутрішніх аудиторів.

Сертифікацію внутрішніх аудиторів в Україні здійснює Всеукраїнський Інститут внутрішніх аудиторів (ВІВА), який заснований у 2001 році.

Сертифікати видаються за чотирма класифікаціями: «Дипломований внутрішній аудитор» (Certified Internal Auditor, CIA) , «Дипломований аудитор фінансових організацій» (Certified Financial Services Auditor, CFSA), «Дипломований аудитор державних організацій» (Certified Government Auditing Professional, CGAP), «Дипломований спеціаліст по самооцінці контролю» (Certified in Control Self-Assessment, CCSA).

Сертифіковані внутрішні аудитори об’єднані в Гільдію професійних внутрішніх аудиторів України. Але їх чисельність на сьогоднішній день ще незначна. Нажаль інформації щодо діяльності цих організацій не так багато. Вони не мають своїх періодичних видань. В 2006 році, нарешті, у BIBA з’явився офіційний сайт, але він досі знаходиться в розробці [77].

Тільки нещодавно, за підтримки компанії «IGK Україна Аудит» було виконано україномовний переклад Міжнародних професійних стандартів внутрішнього аудиту, Практичних рекомендацій з використання стандартів і Кодексу професійної етики внутрішніх аудиторів [82]. Це є безумовно кроком вперед на шляху запровадження внутрішнього аудиту в Україні.

Ми вважаємо, що в Україні для популяризації і підтримки професії внутрішнього аудитора зусиль самих професійних організацій буде замало.

Звісно, повинен пройти певний час, для того щоб здійснили належний вплив на ситуацію об’єктивні економічні чинники, але без державної підтримки і стимулювання, без додаткового фінансування з боку спонсорів і міжнародних організацій, а також без належного наукового обґрунтування внутрішній аудит ще довго буде знаходитись в стадії початкового розвитку.

Невизначеність поняття внутрішнього аудиту.

Президент Гільдії професійних внутрішніх аудиторів України і Віце-президент Спілки аудиторів України Редько О.Ю. відзначає, що «без науково-методичного забезпечення професійного незалежного аудиту в третьому тисячолітті сама професія не матиме історичної перспективи, а перероджуватиметься в централізований фіскальний контроль» [103].

Це слушне зауваження стосується як зовнішнього, так і внутрішнього аудиту. Дійсно, для успішного і сталого розвитку внутрішньому аудиту не вистачає науково-обґрунтованої теорії.

Сьогодні серед науковців, фахівців-практиків, представників державних органів немає єдиної думки щодо трактування поняття внутрішнього аудиту.

Окрім відсутності широкої практики застосування внутрішнього аудиту в державі, як бази для наукових досліджень, ситуацію ще ускладнює накопичений за радянські часи досвід застосування контрольно-ревізійних функцій в управлінні, який заважає сприйняти аудит як нову концепцію.

Більшість вітчизняних науковців схильна характеризувати внутрішній аудит як один з видів внутрішньогосподарського контролю або як його більш досконалу форму:

«Внутрішній аудит можна розглядати як невід'ємну частину загальної системи контролю» [13].

«Внутрішній аудит є одним із видів внутрішньогосподарського контролю суб'єктів підприємницької діяльності» [34].

«Потреба у внутрішньому аудиті виникає у зв'язку з тим, що система внутрішнього контролю за станом обліку має тенденцію з плином часу змінюватись» і «під внутрішнім аудитом розуміється організована на підприємстві… і регламентована внутрішніми нормативними актами система контролю» [30].

Інші дослідники вважають, що аудит і контроль – це різні поняття. Так, Дорош Н.І. в своїй монографії робить висновок, що внутрішній аудит можна «концептуально відокремити … від внутрішнього контролю» [48].

Такої ж думки деякі зарубіжні автори: «внутрішній аудит – складова частина загального аудиту, організованого в межах економічного суб'єкту» [21].

Свій вклад в тлумачення поняття внутрішнього аудиту зробили і державні контролюючі органи. Національний банк України в Положенні про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України зазначає, що «внутрішній аудит як система контролю за діяльністю комерційного банку створюється з метою оцінки та вдосконалення системи внутрішнього контролю банку».

Позиція фахівців Міністерства фінансів України і Головного контрольно-ревізійного управління викладена в розробленій ними Концепції

розвитку державного внутрішнього фінансового контролю: «Внутрішній аудит – форма контролю… Здатність надання незалежних та об'єктивних рекомендацій є основною відмінністю внутрішнього аудиту від інших форм контролю».

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку своє бачення цього питання наводить в Принципах корпоративного управління: «для мети цього документа постійно діючий структурний підрозділ товариства, який здійснює функції поточного контролю за його фінансово-господарською діяльністю, умовно названо службою внутрішнього аудиту. Товариства не обмежені у використанні інших назв цього структурного підрозділу (наприклад, контрольно-ревізійна служба)».

Наведені позиції владних органів можна об'єднати в одну загальнодержавну: внутрішній аудит – це частина системи контролю.

Якщо ж ми звернемося до міжнародного досвіду, викладеного в стандартах внутрішнього аудиту, то побачимо, що поняття внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту не ототожнюються і розглядаються більше з точки зору практичної діяльності.

Відповідно до Міжнародних професійних стандартів внутрішнього аудиту: «внутрішній аудит – це діяльність з надання незалежних і об'єктивних гарантій і консультацій, що спрямовані на удосконалення діяльності організації. Внутрішній аудит допомагає організації досягти її цілей, використовуючи систематизований і послідовний підхід до оцінки і підвищення ефективності процесів управління ризиками, контролю і корпоративного управління».

Таким чином, можна констатувати, що існують дві різні концепції щодо визначення внутрішнього аудиту:

1. Внутрішній аудит як форма контролю.

2. Внутрішній аудит як частина загального аудиту.

Переважна частина українських фахівців є прихильниками першої концепції, яка на сьогоднішній день є краще науково розробленою і

базується на досвіді застосування контрольно-ревізійних функцій. На нашу думку, недоліком цієї концепції є те, що вона націлена тільки на вирішення проблем сьогодення і не враховує тенденції подальшого розвитку світової економіки. ЇЇ можна назвати концепцією перехідного періоду. Позитивний момент першої концепції – вона охоплює і досліджує інтереси як великих та середніх, так і малих бізнес-формувань.

Друга ж концепція базується на міжнародному практичному досвіді застосування внутрішнього аудиту і розвитку глобалізаційних процесів в економіці, але не має під собою достатнього наукового підґрунтя. Недоліком концепції є її спрямованість в основному на великий і розгалужений капітал – компанії, холдинги, транснаціональні корпорації і т.п.

Ми вважаємо, що в подальшому теорія внутрішнього аудиту повинна розвиватись як складова частина загальної науки про аудит, досліджуючи міжнародний і вітчизняний досвід застосування корпоративної системи управління.

Слід зазначити, що на практиці не виникає розбіжностей стосовно визначення суті внутрішнього контролю, попри це численна кількість питань постає саме перед створенням ефективної системи внутрішнього контролю, формалізацією всіх необхідних процесів та технологією управління результатами внутрішнього контролю, удосконаленням внутрішніх процедур контролю.

Для того, щоб поглибити знання в теорії та практиці внутрішнього аудиту необхідно звернутися до світової практики, оскільки в зарубіжних підприємств є більше досвіду в даному питанні.

У світовій практиці під аудитом розуміють будь-яку процедуру, яка сприяє зменшенню схильності до ризику. На думку автора, дієві заходи внутрішнього аудиту, які передбачають чіткий розподіл повноважень і відповідальності між працівниками, здійснення всебічного контролю за напрямками підприємницької діяльності, завчасну діагностику проблем,

сприяють виконанню головних завдань підприємства, досягненню ним своєї основної мети, стратегічних і оперативних цілей.

Належний внутрішній аудит повинен фіксувати та відслідковувати дотримання суб'єктами контролю вимог чинних законодавчих та нормативних актів щодо ефективності та цільового використання бюджетних або власних коштів, збереження майна; правомірність та ефективність використання фінансових, матеріальних і трудових ресурсів, достовірності бухгалтерського обліку і звітності тощо [81]. Належно організована робота внутрішнього аудиту, а особливо в умовах економічної кризи, спонукатиме працівників підприємства дотримувався чинного законодавства та нормативних актів, а також розробленої підприємством політики, планів, внутрішніх правил та процедур, вчасно виявляти та знижувати ризик непередбачених витрат чи втрати репутації підприємством. Тому на сьогодні чимало підприємств різних організаційно-правових форм власності, що розвиваються в Україні, змушені приділяти увагу формуванню належної системи внутрішнього аудиту. Підвищення ефективності контролю полягає не лише в його своєчасності, але й повноті операцій і процесів, розробці внутрішніх стандартів контролю.

Але через відсутність наукових комплексних розробок — внутрішніх стандартів (положень) контролю, достатнього досвіду роботи в нових умовах господарювання, побудова належної системи внутрішнього аудиту стає складною проблемою для багатьох промислових підприємств.

Слід зазначити, що чимало керівників підприємств України досить часто ототожнюють поняття внутрішнього аудиту із зовнішнім аудитом, який проводиться незалежними аудиторами, сертифікованими Аудиторською палатою України.

Інститут внутрішніх аудиторів Росії, який співпрацює із Institu-te of Internal Auditors (IIA), наводить порівняльні характеристики внутрішнього та зовнішнього аудиту [129] (див. таблицю3.1.).

Таблиця 3.1.

Порівняльні характеристики внутрішнього і зовнішнього аудиту

	Зовнішній аудит	**Внутрішній аудит**
Мета	Висловлення думки про достовір ність фінансової звітності компанії	Підвищення ефективності діяльності компанії.
Користувачі (замовники)	*Зовнішні:* потенційні інвестори, кредитори тощо. Внутрішні: власники.	*Внутрішні:* Рада директорів (комітет з аудиту), менеджмент всіх рівнів.
Об'єкт аудиту	Фінансово-бухгалтерська звітність компанії.	Система внутрішнього контролю, управління ризиками, корпоративне управління.
Специфіка	Фокусується на операціях та подіях, які можуть матеріально вплинути на фінансову звітність компанії . Не розглядає питання економічної обґрунтованості управлінських рішень.	Фокусується на подіях, що перешкоджають ефективному досягненню компанією поставлених цілей. Дає оцінку економічної обґрунтованості управлінських рішень.

Ефективний внутрішній аудит може знизити витрати компанії на зовнішній аудит (якщо зовнішній аудитор буде мати можливість покладатися на результати роботи внутрішнього аудиту, що скоротить обсяг аудиторських процедур, виконуваних зовнішнім аудитором), але не може скасувати необхідність зовнішнього аудиту для компанії. Також важливо врахувати, що не рекомендується користуватися послугами зовнішнього аудитора компанії для проведення внутрішніх аудитів, оскільки подібне поєднання може призвести до втрати принципу незалежності, що є одним із першорядних чинників у роботі зовнішнього аудитора. У законодавстві деяких країн таке поєднання заборонено (наприклад, закон Сарбейнса-Окслі в США) [129].

Існує проблема з принципами, на основі яких повинен будуватися внутрішній аудит підприємства. Особливої актуальності вони набувають у зв’язку з процесами європейської інтеграції України.

На основі аналізу робіт сучасних вчених та вивчення світового досвіду можна виокремити такі принципи та вимоги щодо організації ефективної системи внутрішього аудиту на підприємстві:

- надійність (керівництво підприємства повинно встановити надійну та дієву систему внутрішнього аудиту і забезпечити її функціонування);
- динамічність (динамічне приведення у відповідність мети та спонукальних мотивів контрольної діяльності);
- адаптивність (прагнення до підтримки певного балансу внутрішніх можливостей розвитку системи внутрішнього аудиту та зовнішніх, котрі генеруються зовнішнім середовищем);
- саморегуляція (корегування системи внутрішнього аудиту та підтримання її оптимальних параметрів відповідно до змін функціонування на мікро — і макрорівнях);
- постійність (постійне та ефективне функціонування системи внутрішнього аудиту дозволяє своєчасно виявляти випадки шахрайства, господарських порушень та інших відхилень від норм, що регулюють фінансово-господарську діяльність підприємства);
- безперервність розвитку та удосконалення системи внутрішнього аудиту (система внутрішнього аудиту на підприємстві повинна функціонувати безперервно і при її створенні слід ураховувати умови її розробки і особливості майбутнього функціонування, розвитку і удосконалення, оскільки її відповідність реальності і ефективності залежать від рівня компетентності та відповідальності виконавців).

Застосування комплексного підходу дозволило обґрунтувати основні вимоги, які висуваються до організації ефективної системи внутрішнього аудиту підприємства:

- адекватність організаційної структури системи внутрішнього аудиту (організаційна структура системи внутрішнього аудиту повинна відповідати розмірам та ступеню складності підприємства);
- регламентація внутрішнього аудиту (ефективність функціонування системи внутрішнього аудиту знаходиться у прямій залежності від дотримання регламенту внутрішнього аудиту);

- інформаційна безпека та захист інформації (особиста відповідальність суб'єктів внутрішнього аудиту щодо забезпечення збереженості носія та конфіденційності інформації) [92].

Отже, побудова належної системи внутрішнього аудиту підприємства повинна ґрунтуватися на певних методологічних конструкціях — принципах та вимогах.

Потрібно розуміти, що мета впровадження і підтримки на належному рівні ефективної системи внутрішнього аудиту підприємства повинна відповідати «концепції діючого підприємства», конкретним питанням стратегічного управління, які змінюються під впливом факторів зовнішнього середовища. В процесі подальшого дослідження системи контролю слід враховувати склад і структуру зовнішнього середовища, яка впливає на формування внутрішнього аудиту підприємства. У зв'язку з цим виникає необхідність у формуванні концептуальної моделі внутрішнього аудиту підприємства та постійної її адаптації до мінливих умов її зовнішнього оточення, що є важливим стратегічним завданням сьогодення [92].

Не зважаючи на очевидні переваги впровадження внутрішнього аудиту на підприємстві, останні не поспішають створювати системи внутрішнього аудиту, аргументуючи це, насамперед, нестачею коштів. На думку автора, в усіх галузях економіки та на кожному підприємстві варто запровадити систему внутрішнього аудиту з тим, щоб за цю роботу відповідала конкретна особа, група чи спеціальний відділ. Асигнування на утримання такої аудиторської служби слід здійснювати за рахунок виявлених внутрішнім аудитом резервів підвищення ефективності роботи підприємства, зниження собівартості й збільшення прибутків.

Внутрішньогосподарські аудитори можуть проводити звичайні перевірки на відповідність (визначати, чи дотримано в господарській системі тих специфічних процедур або правил, які приписані персоналу вищим керівництвом (адміністрацією), або займатися операційним аудитом (перевірка будь-якої частини процедур і методів функціонування

господарської системи з метою оцінювання продуктивності й ефективності). Після закінчення операційного аудиту менеджеру видають рекомендації для удосконалення операцій. Крім того, внутрішньогосподарські аудитори в останні роки набули високої кваліфікації щодо оцінювання відповідних комп'ютерних програм і систем.

Підвищенню ефективності діяльності підприємства може суттєво сприяти інтеграція внутрішнього аудиту з управлінським обліком та функціонально-вартісним аналізом, які спільно мають утворити систему дієвого корпоративного контролінгу, покликану вишукувати та мобілізувати резерви економії ресурсів, раціоналізацію технологічних процесів, зменшення собівартості та підвищення конкурентоспроможності продукції, товарів, робіт (послуг). Таким чином, наступним проблемним аспектом внутрішнього аудиту є визначення його місця серед системи управління підприємством. Тобто підприємство не повинне розглядати внутрішній аудит як систему лише контролю з фіскальною метою, а як систему, що покликана знайти приховані резерви на підприємстві з метою покращення ефективності діяльності підприємства [40].

Не слід забувати і про такий аспект, як розробка методик внутрішнього аудиту, робочої документації тощо. Такі документи на підприємстві можна оформити у вигляді корпоративних стандартів, що значно полегшить роботу внутрішніх аудиторів та сприятиме усвідомленню управлінським складом підприємства тієї інформації, що надає аудит.

Побудова належного внутрішнього аудиту має здійснюватися на засадах системності, що передбачає визначення об'єктів, суб'єктів, які виконують контрольні дії, та методичний інструментарій реалізації внутрішнього аудиту. Доцільно розглядати аудит системи об'єктів у цілому (підприємства), контроль її підсистем і контроль елементів (окремих об'єктів). Головними об'єктами внутрішнього аудиту є склад і структура активів підприємства, здійснені витрати, їхній склад та розмір, отримані доходи тощо.

Суб’єктами внутрішнього аудиту виступають працівники підприємства, які здійснюють контрольні дії при виконанні покладених на них обов’язків або тільки на основі відповідних прав (наприклад, працівники відділу внутрішнього контролю). Суб’єктами внутрішнього аудиту виступають також спеціалісти, що приймають рішення про активи підприємства (превентивний контроль), спеціалісти бухгалтерського підрозділу на етапі оформлення та здійснення операції (превентивний та поточний контроль) та спеціалісти, які здійснюватимуть ретроспективний контроль операцій та системи бухгалтерського обліку у розрізі аналітичних показників.

З точки зору аудитора, який оцінює заходи внутрішнього аудиту підприємства, засоби аудиту можна класифікувати таким чином: аудит запобігання, який використовується для попередження або перешкоджання небажаним діям; аудит, спрямований на виявлення або розкриття небажаної дії; аудит виправлення, призначений для усунення помилок або небажаних дій.

До найбільш поширених засобів аудиту можна віднести адекватний розподіл обов’язків, компетентність персоналу, наявність ефективного порядку санкціонування (розпорядливі підписи на документах керівника чи інших уповноважених осіб), ведення документації та системних бухгалтерських записів, зустрічні взаємоперевірки бухгалтерських записів, перевірку правильності здійснення документообігу, у тому числі суцільну нумерацію створених документів, реєстрація документів у спеціальних журналах, брошурування документів, перевірка порядку їх зберігання і архівування та ін. До них можуть також відноситися контроль облікових записів та реалізації заходів, спрямованих на обмеження доступу не уповноважених на те осіб до системи документообігу і ведення бухгалтерського обліку, а також контроль з боку головного бухгалтера за якістю роботи підпорядкованих їм співробітників.

Таким чином, до проблемних аспектів внутрішнього аудиту слід віднести:

- недостатню кількість методичних розробок з аудиторського контролю;
- неефективність діючої нормативно-правової бази в питанні внутрішнього аудиту;
- брак достатнього досвіду аудиторської діяльності;
- недостатня кількість кваліфікованих аудиторських кадрів;
- відсутність типових форм документів з аудиту в цілому та внутрішнього аудиту, зокрема;
- відсутність методичних рекомендацій з питань автоматизації внутрішнього аудиту тощо.

Перераховані проблемні аспекти розвитку внутрішнього аудиту в Україні призводять до меншої ефективності здійснення внутрішнього аудиту на підприємстві та до недовіри щодо такої системи на підприємстві. Хоча із впровадженням внутрішнього аудиту підприємство має істотні переваги, зокрема:

- виявлення резервів засобів та джерел підприємства;
- розробка рекомендацій щодо удосконалення системи обліку на підприємстві, що в кінцевому випадку призведе до економії витрат на утримання облікового апарату;
- оцінка використання наявного на підприємстві програмного забезпечення з метою покращення ефективності його використання;
- ефективна система внутрішнього аудиту на підприємстві значно підвищує інтерес інвесторів до таких підприємств.

Не слід забувати, що побудова належного внутрішнього аудиту неможлива без застосування інформаційних технологій («Помічник аудитора», Abacus Professional, Abacus Designer та ін.). Поширення інформаційних технологій у аудиті принесло із собою масштабні

революційні зміни [61]. Безумовно, застосування комп'ютерів значно впливає на якість проведення контролю та ефективність аудиторських процедур. Однак слід мати на увазі, що контрольні функції автоматизуються найважче. На нашу думку, основні напрямки побудови і розвитку системи внутрішнього аудиту підприємств при застосуванні комп'ютерних інформаційних систем це: трансформація елементів методу бухгалтерського обліку при використанні комп'ютерних інформаційних систем; контроль якості електронного документообігу; удосконалення комп'ютерних форм та системи бухгалтерського обліку; розробка методологічного забезпечення внутрішнього контролю підприємств; налагодження комп'ютеризованих процедур внутрішнього контролю; нагляд щодо якості внутрішнього контролю.

Отже, ситуація, що склалася в Україні, потребує вирішення проблем, які мають місце в організації внутрішнього аудиту і роблять неможливим успішний розвиток внутрішнього аудиту.

Підводячи підсумки, зазначимо, що запровадження внутрішнього аудиту в системі управління українськими підприємствами гальмується недостатнім впливом об'єктивних економічних чинників, відсутністю чіткої державної політики з цього питання і достатньо обґрунтованої науково-методичної бази.

Для вирішення цих проблем, на наш погляд, потрібні:

По-перше, чітка визначеність зовнішньої політики країни. Якщо Україна позиціонує себе як європейська держава, то і діяльність всіх інститутів влади повинна бути зосереджена на досягненні єдиної мети, а для цього, в свою чергу, країні необхідна політична стабільність.

По-друге, залучення допомоги міжнародних спеціалізованих фондів і організацій і державне фінансування програм з навчання і перекваліфікації фахівців (замість проведення заходів зі зміни вивісок).

По-третє, активізація роботи професійних аудиторських організацій з пропагування внутрішнього аудиту, роз'яснення значення внутрішнього

аудиту для ефективного розвитку бізнесу, а також надання методичної і практичної допомоги українським підприємствам в створенні системи внутрішнього аудиту в структурі управління.

По-четверте, державна підтримка і заохочення наукових досліджень з питань внутрішнього аудиту.

Важливе значення як при обліку, так і при здійснені аудиту, має документальне відображення. Якби існували типові форми з аудиту, це значно полегшувало б роботу самих аудиторів та керівництва підприємства при прийнятті на основі інформації аудитора ефективних управлінських рішень.

На сучасному етапі розвитку жодне підприємство не обходиться без комп'ютерних технологій, а відсутність окремого програмного забезпечення для здійснення внутрішнього аудиту на підприємстві значного погіршує його ефективність.

Отже, першочерговим завданнями є: удосконалення законодавчого регулювання внутрішнього аудиту в Україні; визначення на методичному рівні принципів внутрішнього аудиту; подальша розробка і впровадження нормативів внутрішнього аудиту; поліпшення методики та організації внутрішнього аудиту, його якості та розробка оптимальної методики, питання аудиторської етики та інші.

Вирішення таких проблем спрямоване на укріплення позицій та авторитету аудиту в цілому та внутрішнього аудиту в Україні зокрема.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 3.

Для внутрішнього аудитора немає законодавчо визначених кваліфікаційних вимог і тому впровадження системи сертифікації цього виду діяльності є одним з елементів підвищення якості наданих послуг. Оцінити

результати та ефективність роботи внутрішнього аудитора можливо за допомогою простеження механізму його взаємодії з зовнішнім, що принесе позитивні результати всім учасникам процесу.

До показників ефективності діяльності внутрішнього аудиту можуть відноситися: кількість завершених аудиторських процедур (перевірок) у порівнянні із затвердженим керівництвом підприємства планом; кількість проведених за період аудиторських процедур (перевірок) у розрахунку на одного аудитора; відсоток виконання аудиторських рекомендацій; кількість повторних аудиторських рекомендацій; пряме скорочення витрат від виконання рекомендацій аудиту; задоволеність замовників аудиту.

До проблемних аспектів внутрішнього аудиту слід віднести: недостатню кількість методичних розробок з аудиторського контролю; неефективність діючої нормативно-правової бази в питанні внутрішнього аудиту; брак достатнього досвіду аудиторської діяльності; недостатня кількість кваліфікованих аудиторських кадрів; відсутність типових форм документів з аудиту в цілому та внутрішнього аудиту, зокрема; відсутність методичних рекомендацій з питань автоматизації внутрішнього аудиту тощо.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Внутрішній аудит – це діяльність аудиторської служби, створеної самим підприємством. Функції та можливості внутрішнього аудиту залежать від характеру діяльності, розміру та структури підприємства, а також від потреб керівництва. Рішення про необхідність внутрішнього аудиту приймається власником чи вищим керівництвом підприємства.

2. Помилково думати, що внутрішній аудит може проводитися тільки компетентними співробітниками, що працюють на підприємстві. Функції внутрішнього контролю можуть бути реалізовані в декілька способів:

а) створення власної служби внутрішнього аудиту;

б) використання аутсорсингу, тобто повна передача функцій внутрішнього аудиту спеціалізованій компанії чи зовнішньому консультанту;

в) використання косорсингу, тобто утворення служби внутрішнього аудиту в рамках підприємства, але із залученням експертів спеціалізованої компанії чи зовнішнього консультанта.

3. В ході дослідження нормативно-правового регулювання внутрішнього аудиту, нами визначено:

- в Україні немає систематизованої нормативної бази щодо регулювання внутрішнього аудиту, що ускладнює його здійснення та контроль на вітчизняних підприємствах;
- визначено основні вимоги щодо нормативно-правового регулювання внутрішнього аудиту, серед яких: однозначність трактування, зрозумілість, відповідність суміжним нормативно-правовим актам, універсальність, адаптивність до економічних змін в країні;
- наведено структуру запропонованого Положення “Про внутрішній аудит на вітчизняних підприємствах” та інформацію, яка повинна в ньому міститись.

4. Сьогодні відбувається трансформація функцій внутрішнього аудиту в інструмент оцінки ризиків, спостерігається зсув акцентів від оцінки окремих операцій до оцінки ризиків у діяльності підприємства в цілому.

В зв’язку з цим, автором пропонується планування робіт із внутрішнього аудиту здійснювати в дві стадії. На першій стадії визначаються і оцінюються бізнес-ризики підрозділу з аудиту підприємства (ризик-орієнтований підхід). На другій стадії визначаються суттєвість помилок, ризики діяльності внутрішнього аудиту, складається загальний план і програма аудиторської перевірки з урахуванням оцінки виявлених ключових ризиків.

5. На формування ефективно діючої системи внутрішнього аудиту впливає низка факторів, зокрема: наявність кваліфікованого персоналу, що здійснює внутрішній аудит; здійснення оптимального розподілу обов'язків між працівниками відділу внутрішнього аудиту; виконання необхідних процедур контролю під час здійснення господарських операцій, а також проведення попереднього контролю перед реалізацією істотних для підприємства операцій; реалізація оперативного контролю за активами, а також за процесом складання та зберігання документації; ставлення директора і власників підприємства до системи внутрішнього аудиту.

6. Оцінювання ефективності системи внутрішнього аудиту доцільно проводити за такими критеріями: рівень незалежності системи внутрішнього аудиту (зокрема, досліджується рівень впливу управлінського персоналу на роботу суб'єктів внутрішнього аудиту); рівень кваліфікації працівників, які здійснюють внутрішній аудит на підприємстві, а також відповідність їх кількості до масштабів здійснюваних робіт; рівень економічної ефективності функціонування системи внутрішнього аудиту; рівень зменшення (збільшення) кількості порушень, допущених підрозділами підприємства після запровадження системи внутрішнього аудиту; рівень виконання рекомендацій, які надають суб'єкти внутрішнього аудиту керівникам структурних підрозділів підприємства щодо усунення виявлених порушень

та недопущення їх у майбутньому; рівень підвищення (зниження) ефективності використання наявних ресурсів через введення системи внутрішнього аудиту.

7. До проблемних аспектів внутрішнього аудиту слід віднести:

- недостатню кількість методичних розробок з аудиторського контролю;
- неефективність діючої нормативно-правової бази в питанні внутрішнього аудиту;
- брак достатнього досвіду аудиторської діяльності;
- недостатня кількість кваліфікованих аудиторських кадрів;
- відсутність типових форм документів з аудиту в цілому та внутрішнього аудиту, зокрема;

7. відсутність методичних рекомендацій з питань автоматизації внутрішнього аудиту тощо.

8. Першочерговими завданнями з підвищення ефективності внутрішнього аудиту є:

- удосконалення законодавчого регулювання внутрішнього аудиту в Україні;
- визначення на методичному рівні принципів внутрішнього аудиту;
- подальша розробка і впровадження нормативів внутрішнього аудиту;
- поліпшення методики та організації внутрішнього аудиту, його якості та розробка оптимальної методики, питання аудиторської етики та інші.